

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

28 mei 1969

54e jrg.

No. 2697

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Inflatie-correctie en „vergeten groepen”

Ter visie ligt een voorontwerp van wet, waarin de jaarlijkse automatische bijstelling van het tarief van loon- en inkomstenbelasting ter uitschakeling van het progressie-effect van louter nominale inkomensstijgingen is geregeld. Op deze plaats enkele opmerkingen over één aspect van de in dit originele werkstuk voorgestelde maatregel, nl. zijn billijkheid. Belastingmaatregelen hebben directe repercussies voor de inkomensverdeling; daarom is het zinnig bij de beoordeling van een dergelijke maatregel een rechtvaardigheids criterium aan te leggen. Nu meen ik dat het ontwerp in zijn voorgestelde vorm *niet* aan dit criterium voldoet. Dit in afwijking van de in brede kring bestaande opvatting, dat het hier om een voorstel gaat, waarvan de billijkheid en de rechtvaardigheid op zichzelf in het oog springen. Mijns inziens is het echter niet mogelijk de rechtvaardigheid van een maatregel op zichzelf, d.w.z. los van de keten van gebeurtenissen waarvan hij de laatste schakel vormt, te beoordelen. Laat ik trachten mijn bedoeling duidelijk te maken met behulp van een parabel.

Er was, lang geleden, een land van boeren en militairen waarin het, zoals de lezer nog zal merken, nogal ruw placht toe te gaan. Op een goede dag — of een kwade dag, dat weten we nog niet — decreteerde de koning van dat land dat de militairen de helft van hun soldij moest worden afgenomen en onder de burgers verdeeld. Een onrechtvaardige maatregel? Niet te haastig lezer, u weet nog niet alles: kort vóór dit door u gewraakte koninklijke decreet hadden de militairen de voorraadschuren van de boeren leeggeplunderd. De schijnbaar willekeurige maatregel van de koning was dus juist een daad van rechtvaardigheid? Wacht nog even met uw oordeel; nóg bent u niet geheel op de hoogte. De militairen hadden nl. hun actie opgezet omdat een groot aantal burgers — mijn excuses als het verhaal wat larmoyant dreigt te worden — zijn kinderen bij deze militairen te vondeling had gelegd. Die commandoraid was dus in werkelijkheid een gerechtvaardigde, zij het eigenmachtige, schadeloosstelling en de schijnbaar billijke maatregel van de koning een exemplaar van de grofste willekeur? Misschien; zeker weten zullen we dat nooit. Het verhaal vertelt nl. niet wat die burgers bewogen heeft hun kinderen bij de militairen op de stoep te deponeren. Wie weet waren die militairen wel de vaders.

Laat ons nu terugkeren naar Nederland anno 1969 en ons afvragen wie door de inflatie het gevoeligst in hun welvaart getroffen worden, m.a.w. bij wie de onrechtvaardigheid van de inflatie het schrijnendst aan de dag treedt. Dat is, ondanks de welvaartvaste AOW-uitkering, nog steeds bij de „vergeten groepen”, dat wil voornamelijk zeggen bij de post-actieven, voor zover ze in hun actieve periode niet in ambtelijke dienst waren. De inflatie veroorzaakt een zich verbredende welstandskloof tussen de actieven en de post-actieven en voorts, wat de post-actieven onderling betreft, tussen de gewezen ambtenaren en de overigen¹. Hieruit volgt vanzelf de toetssteen bij uitnemendheid voor de vraag of een maatregel ter bestrijding van inflatiegevolgen de rechtvaardigheid dient. Deze wordt nl. gevonden in de omstandigheid of de desbetreffende maatregel de bovenstaande, door de inflatie veroorzaakte, welvaarts kloof — resp. kloven — verkleint, ongevoelzaam laat of vergroot. Verkleint hij deze welvaarts kloof dan is hij billijk,

→

¹ Ik veroorloof mij hiervoor te verwijzen naar mijn artikel „Redelijke inkomensverdeling” in *ESB* van 13 december 1967. en de daarop gemaakte correctie door het CBS in *ESB* van 7 februari 1968.

INHOUD

Drs. R. Iwema:

Inflatie-correctie en „vergeten groepen” 545

Dra. G. A. Koen:

De vervangingswaarde van de huisvrouw 546

Drs. G. Nooteboom:

Het spaarloon van Tweede-Kamerleden 550

H. L. F. Verbraak:

Alsnog „Pensioen voor Allen”? ... 552

Drs. J. van der Burg:

Research en ontwikkeling (V) 554

Boekennieuws 560

Geld- en kapitaalmarkt.. 561

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

De vervangingswaarde van de huisvrouw

De Commissie-Hofstra en de werkende gehuwde vrouw

Op 10 juni 1966 werd ingesteld de fiscale adviescommissie onder leiding van oud-minister van financiën Hofstra. Een van haar opdrachten was wenselijke veranderingen te onderzoeken ten aanzien van:

„regelingen in de inkomsten- en loonbelasting ter verzachting van de druk van die belastingen in gevallen waarin de taak van de echtgenote van een belastingplichtige hetzij binnen, hetzij buiten de gezinshuishouding in totaal genomen een meer dan normale omvang heeft en in verband daarmee aanleiding geeft tot vergroting van uitgaven”.

De Commissie rapporteerde hierover op 22 juli 1968. Haar conclusie was averechts: de aftrekpost, die sinds 1961 minimaal f. 500 en maximaal (bij inkomsten van f. 6.000 per jaar en hoger) f. 2.000 bedroeg, zou blijkens een analyse van het tarief ten hoogste f. 1.200 mogen bedragen voor een gehuwde vrouw zonder kinderen met een volledige taak buiten de gezinshuishouding. Deze wetenschappelijk verantwoord geachte verlaging zou de schatkist zelfs f. 50 mln. per jaar „besparen”.

De motivering van de afwijzing van een verhoogde aftrek was „dat dit tot een onverantwoorde belastingdiscriminatie leidt ten opzichte van de andere gehuwden en ten opzichte van de ongehuwden”¹. Ten aanzien van deze laatste categorie is de berekening van de Commissie eenvoudig: bij een hogere aftrek dan f. 1.200 zou een echtpaar met bijvoorbeeld f. 15.000 inkomen minder belasting verschuldigd zijn dan twee ongehuwden met het halve inkomen.

Misschien zal deze conclusie sommige vrijgezellen een gevoel van bevrediging geven: in een maatschappij die het huwelijk centraal stelt en alle staatsburgers die (nog) niet gehuwd zijn min of meer als *quantité négligeable* beschouwt, moet het prettig zijn ook eens als norm te worden gesteld,

zelfs al is dit alleen maar met het doel om een andere, op dit moment in Nederland nog uitzonderlijker groep hetzelfde recht te onthouden, dat men al jaren — vergeefs — voor zichzelf opeist. Maar is de redenering juist en heeft het zin *als enigen* de Commissie lof toe te zwaaien omdat zij het — schijnbaar — opneemt voor de ongehuwden?

Als enigen, want dit rapport is allerwegen op verzet gestuit. De regering zat er kennelijk zo mee in haar maag, dat zij tot dusver nog geen standpunt ten aanzien van dit advies heeft kunnen bepalen. Zij heeft hierover, naar staatssecretaris Grapperhaus op 12 maart aan de Tweede Kamer² mededeelde, „wel wat gediscussieerd en gefilosofeerd, maar er is geen standpuntbepaling van de regering inzake het rapport geweest”. In arrenmoede heeft zij — mede op aandrang van de Vaste Commissie voor Financiën uit de Tweede Kamer — het rapport op 18 februari 1969, maar zonder commentaar, bekend gemaakt, slechts enkele dagen vóór de eerste vergadering van de Vaste Commissie, waarin het op 20 februari daaraanvolgende, onder punt 25 d (blz. J18, rechterkolom, tot en met J24) in eerste instantie werd besproken.

Men kan het onze parlementariërs niet euvel duiden, dat zij in enkele dagen het gedegen rapport niet degelijk konden bestuderen, laat staan tot een kritische analyse konden komen. Hun kritiek richtte zich dan ook in hoofdzaak op de late bekendmaking, het ontbreken van een regeringsstandpunt en op de conclusie, die men vooral politiek niet haalbaar en ongewenst achtte. Tenslotte werd aanmerking gemaakt op de beperkte taakstelling van de Commissie.

¹ Blz. 18, tweede regel e.v.

² 45ste vergadering, handelingen blz. 2285, rechterkolom.

laat hij haar ongewijzigd dan is hij niet billijk, vergroot hij haar dan is hij onbillijk.

Hoe is het nu in dit opzicht met het voorontwerp van wet gesteld? Doordat de massa der post-actieven — met de bekende uitzondering — in tegenstelling tot de actieven niet over een, in feite geïndexeerd inkomen beschikken, is hun draagkracht over het geheel genomen zeer gering. Zij dragen als in het algemeen laagste inkomensgroep dan ook aanzienlijk minder dan evenredig bij in de financiering van de ook hun ten goede komende overheidsdiensten en zijn uit dien hoofde voor het merendeel ook in mindere mate onderhevig aan het nominale progressie-effect. In zoverre kan dit nominale progressie-effect beschouwd worden als een gedeeltelijk redres van de door de inflatie veroorzaakte scheeftrekking van de inkomensverdeling

tussen actieven en post-actieven. Het onheil dat de inflatie in de bruto inkomensverdeling tussen actieven en post-actieven aanricht, herstelt zij ten dele weer via het nominale progressie-effect in de sfeer van de beschikbare inkomens. Het zal duidelijk zijn, dat het wegnemen van dit nominale progressie-effect het bovenbedoelde gedeeltelijke redres weer ongedaan maakt en daarmee de door de inflatie veroorzaakte welstandskloof — resp. kloven — weer vergroot. De voorgestelde belastingmaatregel moet dan ook in zijn huidige vorm als onbillijk worden beschouwd. Betekent dit nu dat uit een oogpunt van rechtvaardigheid de correctie voor het nominale progressie-effect achterwege zou dienen te blijven? De beantwoording van deze vraag moet ik uitstellen tot volgende week.

R. Iwema

In de hierboven genoemde 45ste vergadering van de Tweede Kamer op 12 maart 1969, waarin het rapport — aan de hand van een aantal moties — opnieuw aan de orde kwam, was men uiteraard nog niet veel verder. Uiteraard, want het rapport zit, naar het enkele Kamerleden voorkwam, belastingtechnisch goed in elkaar en het valt niet mee, tussen allerlei andere zaken door, een gedegen-uitziend rapport over een ingewikkeld lijkende materie te analyseren en de vinger te leggen op de zwakke punten. Intussen kan de gehuwde werkende vrouw — evenals haar echtgenoot — in zoverre gerust zijn, dat er geen sprake van is dat op haar ontoereikende aftrekpost conform de conclusies van het rapport-Hofstra nog verder zal worden besnoeid. Integendeel, het ziet er naar uit dat de Regering — in strijd met het aanvankelijk voornemen van staatssecretaris Grapperhaus — toch wel met een bescheiden verbetering uit de bus zal komen bij de a.s. begroting. De Staatssecretaris heeft, onder druk gezet door een viertal moties, toegezegd op korte termijn over het rapport te beslissen. Hoe zal deze beslissing uitvallen?

BESTAANDE TARIEFVERHOUDING: ONJUISTE BASIS

Een kritische analyse van het rapport toont aan, dat alle vereiste elementen hierin te vinden zijn. Hoe komt het, dat desondanks de conclusies indruisen tegen het rechtsbewustzijn van alle partijen?

Blijkens de laatste alinea van het rapport heeft de commissie zich gebonden geacht aan de *bestaande tariefstructuur*. Zij heeft deze echter niet als basis genomen voor haar berekeningen. Dit valt te lezen in de laatste alinea van blz. 7: uitgangspunt vormde „de vaste verhouding die sedert de Wet van 24 december 1959 (Stbl. 497) tot herziening van het ongehuwdentarieef tussen de beide belastingtarieven bestaat”.

Wanneer men de Memorie van Toelichting op het ontwerp van deze wet en de verdere behandeling van het wetsontwerp naleest, ziet men, dat noch de toenmalige bewindslieden, noch enig Kamerlid in 1959 de illusie koesterde een vaste tariefsverhouding te creëren. Integendeel, „het allerwegen doorgedrongen besef, dat de aan ongehuwden opgelegde fiscale lasten onevenredig zwaar zijn” maakte, naar de mening van de toenmalige Minister van Financiën, Dr. J. Zijlstra, een onmiddellijke verlaging van het vrijgezellentarieef urgent, ondanks de ongunstige financieel-economische toestand. De regering stelde hiervoor een bedrag van f. 85 mln. beschikbaar, en de Minister van Financiën verdeelde dit bedrag door een stelsel van inkomensafrekken, op harmonische wijze gespreid over de gehele groep van ongehuwde belastingplichtigen.

Maar afgezien van de bedoelingen van de wetgevende macht in 1959, drukt de geciteerde wet de bestaande tariefsverhouding *nu* niet meer uit. Bij de algemene belastingherzieningen van 1960 en 1964 vonden geringe verschuivingen plaats, de eerste ten nadele van de ongehuwden, de tweede gaf, in de uitwerking van de progressiefactor, een iets gunstiger afronding voor ongehuwden. Belangrijker zijn echter de wijzigingen bij de wet van 21 december 1961, houdende fiscale voorzieningen ten gunste van de gehuwde werkende vrouw (Stbl. 453) en de wet tot belastingverlaging voor ongehuwden van 40 tot 65 jaar van 28 december 1966 (Stbl. 596). Het is wat merkwaardig, dat het bij deze wet in het leven geroepen tussentarieef, Ia, in een noot op blz. 8 van het rapport als irrelevant voor de tariefsverhouding ter zijde wordt geschoven:

„Dit tarief heeft geen andere grondslag dan het rekenkundig gemiddelde van de tarieven voor ongehuwden en gehuwden”.

Inderdaad, maar waarom ontmoette minister Vondeling juist met *dit* wetsontwerp algemene instemming? Waarom nam minister Zijlstra het over, na de val van het kabinet-Cals, zij het met een uitstel van zes maanden? Waarom werd als voornaamste kritiek van praktisch alle partijen hierop vernomen, dat de leeftijd van 40 jaar, waarop het tussentarieef zou ingaan, willekeurig en in ieder geval veel te hoog was? Waarom voegden diverse Kamerleden van uiteenlopende richting hieraan nog toe, dat de totale groep van de ongehuwden nog altijd te zwaar belast was, mede gezien de overige lasten, die op deze contribuabelen drukken? En waarom tenslotte had de Commissie-Hofstra opdracht ontvangen om te onderzoeken op welke wijze de belastingdruk op gehuwde werkende vrouwen zou kunnen worden *verzacht*, uitgaande van de regeling die voor deze groep in 1961 bij de wet was getroffen?

Het lijkt mij, dat de Commissie hier, zij het onbewust, wel tegen heel wat eerbiedwaardige schenen heeft aangeschopt. Men kan hier twee conclusies trekken, beide waarheden als koeien:

1. De tariefsverhouding, vastgelegd in de wet van 1959, is een oude koe, ten onrechte uit de sloot gehaald, en
2. Wanneer men zich beperkt tot gehuwden en ongehuwden zonder kinderen, dan moet men thans vier groepen onderscheiden:
 - a. echtparen waarvan de echtgenote — economisch gezien — uitsluitend de huishouding verzorgt;
 - b. echtparen waarvan de echtgenote buiten de gezins-huishouding werkt;
 - c. ongehuwden van 40 tot 65 jaar;
 - d. jongere ongehuwden.

En gezien het algemeen onbehagen, dat van alle kanten tot uiting is gebracht ten aanzien van de groepen b, c en d, kan men stellen dat zelfs de huidige tariefsverhouding tussen deze vier groepen bepaald geen heilige koe is. Het is jammer van de vernuftige berekeningen in het rapport, alle gebaseerd op een fictieve „vaste verhouding”, dat zij onbruikbaar zijn.

MOTIEVEN COMMISSIE-HOFSTRA

Maar nu het op basis van een onjuiste premisse berekende forfaitaire aftrekbedrag voor de gehuwde werkende vrouw zinloos blijkt, resteert het probleem hoe men dan wél tot een meer aanvaardbare verhouding kan komen. Hiervoor is het nodig, allereerst de door de Commissie opgesomde eventuele motieven voor het verlenen van een bijzondere fiscale tegemoetkoming eens onder de loep te nemen.

Er worden er zes genoemd, waarvan de eerste vier als strijdig met ons belastingstelsel of fiscaal irrelevant ter zijde worden geschoven. Slechts één lid van de Commissie, Prof. Dr. J. H. Christiaanse, heeft twijfels op dit punt. De zes motieven zou men kunnen samenvatten in drie groepen:

- 1, 2 en 5: „de extra inspanning die belanghebbenden zich getroosten”, „het feit dat de inkomsten van man en vrouw worden samengeteld” en „het feit dat door de arbeid van de gehuwde vrouw buiten de gezinshuishouding geheel of gedeeltelijk wegvalt het draagkrachtverhogende, en als zodanig in ons belastingtarief verwerkte, element, dat de vrouw de huishouding verzorgt”;
- 3 en 4: „de omstandigheid dat in het belang van de nationale welvaart een dergelijke tegemoetkoming voor de gehuwde vrouw een aansporing kan vormen om aan het arbeidsproces deel te nemen” en „de remmende werking, welke de belasting-

heffing zou kunnen hebben op een zelfstandige inkomensverwerving die voor sommige gehuwde vrouwen één van de middelen tot haar levensvervulling kan vormen"; en tenslotte 6: „de niet als aftrekbare kosten in aanmerking komende extra uitgaven, die het werken buiten de gezinshuishouding kan medebrengen”.

ad 1, 2 en 5. Zoals ook kennelijk door Prof. Christiaanse is opgemerkt, lijkt het mij in strijd met de gelijkwaardigheid van man en vrouw en beider taakverdeling in het huwelijk (door hen samen overeen te komen), om de extra inspanning van een eventuele dubbele dagtaak van een vrouw — of zo men wil anderhalve dagtaak voor beide echtgenoten — te vergelijken met additioneel inkomen dat de man (of de vrouw) desgewenst zou kunnen behalen. In feite gaat het hier slechts om een variant op het wél door de Commissie aanvaarde motief 5, dat zich slechts zal voordoen uit financiële nood, omdat men, mede als gevolg van de door samentelling van de inkomens optredende progressie, slechts door eigen extra arbeid het huishouden kan verzorgen.

De in West-Duitsland en de Verenigde Staten voor *alle gehuwden* bestaande optie tot splitsing van het gezamenlijk inkomen van man en vrouw, waarbij tweemaal het ongehuwdentariaf wordt berekend over 50% van dit inkomen, zou echter het tegengestelde gevolg hebben van wat Prof. Christiaanse blijkbaar beoogt „dat aldus ook als het ware rekening wordt gehouden met de arbeid binnenshuis van de niet in het arbeidsproces opgenomen echtgenote”. Die arbeid binnenshuis is immers een *draagkrachtvermeerderende* factor. Om tot een redelijke verhouding te komen tussen gehuwde werkende echtparen en ongehuwden enerzijds en echtparen waarvan de vrouw de huishouding verzorgt anderzijds, zou men, vóór men de laatste groep de optie geeft tot „splitsing”, bij het gezinsinkomen een *forfaitair bedrag moeten optellen, dat de netto waarde van de arbeid binnenshuis representeert.*

Een andere mogelijkheid om de werkende gehuwde vrouw tegemoet te komen, zou kunnen zijn het eerste Amerikaanse alternatief, zoals weergegeven op blz. 4 van bijlage I: een optie tot afzonderlijke aangifte, indien de vrouw een dagtaak buiten de gezinshuishouding verricht.

De meerderheid van de Commissie is echter van oordeel, dat de samentelling van de inkomens juist is. Het eerste argument dat zij hiervoor aanvoert „dat de Nederlandse inkomstenbelasting een belasting naar draagkracht wil zijn” is echter in strijd met een deel van haar eigen beschouwingen over het vijfde motief, en vooral met het slot van haar conclusies op blz. 18: „Met name valt niet te ontkennen dat vóór de huishoudelijke arbeid van de vrouw een basisbedrag van ongeveer f. 1.000 ver beneden de werkelijke waarde van die arbeid ligt, zelfs al houdt men voor ogen dat het bedrag een netto waarde zonder belastingclaim voorstelt”. Inderdaad is in een periode, waarin het minimum loon voor een ongeschoolde volwassen arbeider f. 7.500 bedraagt, de waardering voor het werk van de huisvrouw (en de hieruit voortvloeiende besparing voor het gezin) wel wat aan de lage kant.

Wil men echter om andere redenen de samentelling van de inkomens handhaven, dan kan men uiteraard de in 1961 ingevoerde methode volgen door verhoging van de forfaitaire aftrek, om de tariefsverhouding tussen beide hier behandelde groepen van gehuwden meer in overeenstemming te brengen met de draagkrachtsverhouding. De door de Commissie terecht gesignaleerde wanverhouding ten nadele van de ongehuwden moet men dan op eenvoudige

wijze rechttrekken door een reeds in 1966 door alle partijen bepleite verdere verlaging van het ongehuwdentariaf.

ad 3 en 4. Terecht stelt de Commissie, dat de vraag of het wenselijk is — om structurele en/of conjuncturele redenen — deelneming van gehuwde vrouwen aan het arbeidsproces te bevorderen, overwegend van niet-fiscale aard is. De remmende werking erkent zij als een mogelijkheid, doch zij tilt hieraan niet zwaar. Zij verwijst hiervoor naar een SER-advies over de arbeid van vrouwen in Nederland (1966, nr. 15, blz. 18, tabel M en blz. 31) en naar een rapport van de Commissie Opvoering Produktiviteit van de SER van mei 1968, *Het bedrijf en de werkende gehuwde vrouw*; pagina 51. Uit deze bronnen zou, aldus de Commissie, blijken, dat het hoogst onzeker is of het verrichten van arbeid door vrouwen buiten de gezinshuishouding door een belastingverlaging noemenswaard zou toenemen.

Wanneer men deze rapporten volledig leest, blijkt dat zij geen grond geven voor deze opvatting. De genoemde tabel M uit het advies heeft betrekking op een groep van 168 vrouwen, in 1962 geënquêteerd door het Instituut voor Psychologisch Markt- en Motievenonderzoek (IPM), die zich niet bereid of in staat verklaarden arbeid buitenshuis te verrichten. Geen dezer vrouwen gaf als reden op dat zij te weinig zou overhouden na aftrek van belastingen. De SER gaf als commentaar hierop, op blz. 31 en 32, dat het percentage (0%), „in deze geen indicatie (geeft), daar het hierbij gaat over vrouwen die hiermede nog geen ervaring hebben”. De raad voegde hieraan nog toe „De belemmering (d.w.z. dat de netto opbrengsten van het inkomen van de vrouw relatief laag zijn door de sterke progressiviteit en door de geringe aftrekmogelijkheden) speelt vooral een rol bij vrouwen die reeds hebben gewerkt, in het bijzonder in de hogere inkomensgroepen”.

Uit het rapport van 1968 citeert de Commissie wel zeer onvolledig. Het heeft betrekking op een onderzoek in 18 bedrijven, waarvan 9 industriële, 3 administratieve, 2 dienstverlenende (vervoersbedrijf, ziekenhuis), 2 grootwinkelbedrijven en 2 schoonmaakbedrijven. De helft van de 255 geïnterviewde vrouwen verrichtte eenvoudige of zeer eenvoudige arbeid, die na een inwerktijd van hooguit twee weken kon worden uitgevoerd. Slechts één vrouw was wetenschappelijk werkzaam. Driekwart van de vrouwen had slechts lagere school en eventueel nog wat huishoudonderwijs gevolgd. Van de eveneens geïnterviewde echtgenoten bleek nauwelijks een derde „ingewikkelde arbeid” of hoger geklasseerd werk te verrichten. Het eerste citaat uit dit rapport vermeldt over de reactie van de mannen: „De belasting op hetgeen de vrouw verdient, weegt voor niemand zwaar”.

Uit het samenvattend commentaar wordt daarna slechts één zinsnede aangehaald: „Een ander opmerkelijk feit is dat er zich rond de problematiek van de *extra belastingen* vrijwel geen moeilijkheden blijken voor te doen,”. Toch is dit slechts de inleiding tot de verklaring van dit opmerkelijke feit en enig verder commentaar, dat in tegengestelde richting wijst: het gemiddeld inkomen van de mannen is laag, zodat de belastingprogressie weinig invloed uitoefent; er wordt een vast percentage loonbelasting ingehouden, met vermoedelijk weinig navorderingen; vooral de industriële bedrijven geven goede voorlichting over de fiscale consequenties (m.a.w. als het te onvoordelig zou zijn, gaan de vrouwen daar niet werken; zij noch hun mannen zijn dan geïnterviewd). „Toch mag men hieruit niet concluderen dat de fiscale gevolgen geen rol spelen rond de gehele problematiek van de werkende gehuwde

vrouw." Gewezen wordt op het onbekende aantal gehuwde vrouwen dat buitenshuis werkt op voorwaarde dat haar diensten onbelast blijven: werksters, hulpverkoopsters, typistes.

Het is wel duidelijk, dat de groepen vrouwen, die werkelijk een betere levensvervulling zouden kunnen vinden door beroepsarbeid (vaak mede tot vreugde en trots van man en kinderen), en die daarnaast een onvervangbare bijdrage zouden kunnen leveren — door scholing en persoonlijke aanleg — aan de nationale welvaart, op geen enkele wijze in deze SER-rapporten tot uiting komen. En het is juist deze groep vrouwen, een dankzij de betere beroepsopleiding in de laatste jaren steeds groeiend aantal, die door het wegnemen van de fiscale rem, haar specifieke opleiding produktief zou kunnen gaan maken.

Het is bepaald onredelijk van de Commissie, om (op blz. 6, derde alinea) te verklaren, „dat indien het een gehuwde vrouw ernst is eigen, inkomsten opleverende, werkzaamheden als middel tot haar levensvervulling te zien, de inkomstenbelasting haar noch verbiedt, noch verhindert deze levensvervulling na te streven". Arbeidsvreugde is een mooi ding, maar een vrouw met gezinsverantwoordelijkheid zal zich in de meeste gevallen die vreugde ontzeggen, als de netto inkomsten haar niet of nauwelijks genoeg opleveren om haar traditionele taak, de verzorging van de huishouding, door anderen te laten verrichten. De Commissie stelt de arbeidsinkomsten van de gehuwde vrouw op één lijn met inkomsten uit nevenberoepen van de man. Zij miskent hiermee, naar het mij lijkt, de in Nederland traditionele taakverdeling in het huwelijk. Wanneer de fiscus er werkelijk naar streeft zich ten aanzien van beroepsarbeid van getrouwde vrouwen *neutraal* te gedragen, zal hij de huishoudelijke taken die beroepsarbeid verrichtende vrouwen en mannen eventueel naast hun dagtaak nog zelf uitvoeren, gelijk moeten stellen aan onbelaste voordelen uit doe-het-zelf-activiteiten, waarover de Commissie op blz. 11 spreekt. De baten van onbetaalde vrije-tijdsbesteding behoren niet te worden belast, onverschillig of zij leiden tot besparing van de kosten van een timmerman, elektriciën of huishoudelijke hulp.

Door een iets andere formulering van het vierde motief zou men hieraan trouwens wel degelijk een fiscaal aspect kunnen geven: het wegnemen van de fiscale rem zou de totale opbrengst van de inkomstenbelasting, loonbelasting en sociale premies zeer aanzienlijk kunnen verhogen. Inschakeling van een groot aantal goedgeschoolde en wetenschappelijk gevormde gehuwde vrouwen in het arbeidsproces zou niet alleen rechtstreeks het belastbare nationale inkomen verhogen; het zou ook een nieuwe winstgevendende markt scheppen voor tal van dienstenverlenende bedrijven. Huishoudelijk werk zou beter gesalarieerd kunnen worden en door een daardoor vergroot en meer geregeld aanbod, gekoppeld aan een minder prohibitief belastingtarief voor gehuwde vrouwen, in veel mindere mate tot ontduiking leiden dan thans het geval is. Van alle extra uitgaven, die zowel werkende echtparen als werkende ongehuwden, tot instandhouding van hun energie en vermindering van de kans op overspanning, zouden moeten spenderen maar die zij nu noodgedwongen achterwege laten, omdat de fiscus hun draagkracht overschat, zou uiteindelijk een aanzienlijk deel, ook via BTW en andere belastingen, bij de fiscus terecht komen. Dit kan men toch niet als fiscaal irrelevant beschouwen.

ad 6. Tenslotte nog een post, die de Commissie mijns inziens ten onrechte speciaal voor de gehuwde werkende

vrouw (tot overigens minieme bedragen) aftrekbaar wil maken: de extra uitgaven die de beroepsarbeid meebrengt: kleding en uiterlijke verzorging en uitgaven waaraan de vrouw zich als lid van een arbeidsgemeenschap niet kan onttrekken. Cadeaupot? Verjaarstractaties?

Ik moet bekennen, dat ik het onlogisch vind speciaal op dit gebied de gehuwde vrouw in een apartheidspositie te plaatsen. Misschien zou men iedereen die keurig gekleed en gekapt voor den dag moet komen, soms zelfs beroepshalve over avond- en cocktailkleding moet beschikken, die toevallig in een bedrijf werkt waar men de collega's bij iedere denkbare gelegenheid in het zilver zet, voor dit soort kosten een aftrekpost moeten toestaan. Voor zover mij bekend, wordt dit in het algemeen door de belastinginspectie niet geaccepteerd. Maar dan ook geen speciale aftrek voor de gehuwde vrouw. Wanneer men de essentiële aftrekpost, als het ware de vervangingswaarde van de huisvrouw, redelijk berekent *op de werkelijke waarde van die arbeid*, kan men dit element, dat beroepsgewijze verschilt en alleen arbitrair zou kunnen worden bepaald, gevoeglijk weglaten.

In het begin van dit artikel heb ik gesteld, dat alle vereiste elementen om tot een, het rechtsbewustzijn bevredigende, tariefsverhouding te komen in het rapport, bij een kritische analyse, wel degelijk terug te vinden zijn. Een van de belangrijkste pluspunten acht ik de meesterlijke wijze; waarop de Commissie, in minder dan één pagina, één onderdeel van haar opdracht, waarop in de discussie geen aandacht is gevallen, elimineert: de vraag of er ook een afzonderlijke verzachting van belastingdruk wenselijk is voor de gehuwde vrouw die *binnen de gezinshuishouding* een taak van meer dan normale omvang heeft die aanleiding kan geven tot vergrote uitgaven. De Commissie antwoordt ontkennend, en wel op de volgende gronden: is de te zware taak het gevolg van een groot kindertal, dan komt de verzachting tot uiting in stijgende kinder-afrekken en kinderbijslagen. Wordt de taak van de huisvrouw verzaamd door ziekte of invaliditeit van gezinsleden, dan is een aftrek voor buitengewone lasten de oplossing. Met andere woorden: de aftrek worde (en wordt reeds) toegepast voor de lasten, die op het gezinsinkomen drukken, zelfs als de huisvrouw, dankzij een overmaat van energie en toewijding, een meer dan normale dagtaak zelf uitvoert. Een vergelijkbare aftrekpost bestaat thans in ontoereikende mate voor gehuwde werkende vrouwen en oudere ongehuwden. Daarom moet die aftrekpost worden verhoogd, en tot jongere ongehuwden — bijv. van 25 jaar af, wanneer zij zelfstandig in hun levensonderhoud moeten kunnen voorzien — worden uitgebreid.

Wanneer men bij een nadere bestudering van de per 1 januari 1970 te treffen regelingen de grondgedachte, tot uiting gebracht op blz. 2 van de Commissie-Hofstra, consequent toepast ten aanzien van gehuwde werkende vrouwen en ongehuwden, dan moet men concluderen, dat de *overbelasting* van deze groepen berust op een in onze tijd niet meer passende *onderwaardering* van de huisvrouw. Man en vrouw dragen elkanders lasten. De huisvrouw is geen fiscaal aftrekbaar last-post, maar een netto asset voor het gezin. Om de draagkracht van gehuwde werkende vrouwen en ongehuwden te bepalen, moet men de vervangingswaarde van de huisvrouw van hun bruto inkomen aftrekken.

Gerda A. Koen

Het spaarloon van Tweede-Kamerleden *

Een beschouwing over het spaarloon¹ van Tweede-Kamerleden kan beginnen met een citaat: „Welke becijfering ook gekozen wordt, vast staat dat voor een adekwate pensioen-voorziening de premies hoog zullen moeten liggen, vooral voor hen die een beter salaris verdienen. Wanneer bij dergelijke hoge premies echter een reële en aanwijsbare band bestaat tussen de individueel betaalde premie en het individueel te verkrijgen pensioen, zal de weerstand tegen deze premies van beperkte omvang zijn”².

Men mag er van uitgaan dat onze volksvertegenwoordigers hun eigen pensioenregeling zien als een niet-mobiliteitsremmend voorbeeld voor een *binnenkort* voor iedere belastingbetaler realiseerbaar Pensioen Voor Allen. Het verminderen van de weerstand bij die belastingbetaler door in klare taal het verband te tonen tussen een aanwijsbare individuele premie en het Kamerlidpensioen, is dan ook het doel van dit artikel.

Elke becijfering als bovenbedoeld ontbreekt in de toelichting bij het betreffende wetsontwerp (9636). Het oorspronkelijke, door het gebrek aan zwijgzaamheid van Prof. Troostwijk in de Eerste Kamer, in 1966 teruggenomen wetsontwerp (9004) vermeldde in de Toelichting onder het hoofd „kosten” de kosten voor herberekening. De Memorie van Antwoord (9636, nr. 7, dd. 15 jan. 1969) vermeldt ook nog steeds géén gegevens over de benodigde premies bij aanneming van het huidige wetsontwerp betreffende de pensioenen en uitkeringen van politieke ambtsdragers. Daárin paraïsseren onder het hoofd „kosten” de premies en uitkeringen in 1968 ingevolge de nú geldende regeling³. Hoe inadekwaat dit ook moge zijn voor de beoordeling van de kosten van de *nieuwe* regeling, het biedt toch wel een basis voor een eenvoudige minimum schatting van de grootte-orde der „individueel betaalde premies”.

EENVOUDIGE GROOTTE-ORDE-AANDUIDINGEN.

a. De gebruikelijke verhouding bij pensioenfondsen tussen uitkeringen en premies in een bepaald jaar varieert van 0,17 tot 0,37⁴. Doordat gemiddeld salaris, leeftijdsopbouw, welvaartsvastheid enz. voor Kamerleden nogal afwijken van de situatie in een normale onderneming of bedrijfstak, lijkt een schatting van 0,1 à 0,2 een redelijke eerste benadering voor hun geval.

b. De pensioenuitkeringen in 1968 aan Kamerleden bedroegen f. 1.192.000. Combinatie van a. en b. leidt tot een pensioenpremie van f. 6 à 12 mln., voor 150 Tweede-Kamerleden. Per Kamerlid, onder de huidige regelingen, dus een belastingvrij pensioenpremie-spaarloon van gemiddeld f. 40.000 tot f. 80.000, afgezien van het jaarlijks spaarloon in de vorm van het recht op zgn. „uitkering” (na aftreden), dat voor Kamerleden die dat wensen op dit moment zo'n f. 30.000 per jaar bedraagt (doch gemiddeld lager is omdat vele Kamerleden geen volledig gebruik maken van hun recht op „uitkering”).

Ontleend aan dezelfde cijfers in de M.v.A. kan ook de

volgende grootte-orde-berekening worden gemaakt, die niet het kapitaaldeckingsstelsel (zoals de hierboven gegeven berekening; de pensioenfondsen zijn nl. verplicht tot dat stelsel), doch het omslagstelsel tot theoretische basis heeft: pensioenen en uitkeringen aan ex-Kamerleden in 1968: f. 1,957 mln. Omgeslagen over 150 actieve Kamerleden komt dat neer op een omslagpremie van 52% van hun salaris in 1968. Ter vermindering van misverstanden: de veel lagere premie via omslagstelsel in vergelijking met kapitaaldeckingsstelsel is slechts schijn⁵. Bij een omslagstelsel voor pensioenfinanciering worden geen besparingen gevormd en zal, om de spaarquote toch op peil te houden, *extra spaarloon* boven de omslagpremie moeten worden toegekend (c.q. niet de werknemer, doch de overheid of het bedrijfsleven zal deze extra besparingen moeten opbrengen, zonder dat de werknemer op deze besparingen enig, al is het toekomstig, recht heeft).

Uit bovenstaande becijferingen, die als zeer globaal moeten worden beschouwd, doch het voordeel hebben eenvoudig en doorzichtig te zijn, volgt het vermoeden dat het spaarloon voor Kamerleden de grootte-orde van 100% van het zichtbare salaris (nu f. 40.000) bedraagt. De term „grootte-orde 100%” betekent: tussen 0,5 en 5 maal 100%. Deze grootte-orde klopt met de eerder gepubliceerde 120%, die op berekeningen van door medici geraadpleegde pensioendeskundigen werd gebaseerd⁶.

Een meer aandacht-vergende, doch voor ieder controleerbare berekening volgt op blz. 551.

* Met betrekking tot het in dit artikel behandelde wetsontwerp Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers (9636), attenderen wij de lezer op het feit dat hieromtrent zeer binnenkort een nieuwe Nota van wijzigingen afkomt. De auteur heeft ten tijde van het schrijven van dit artikel geen kennis kunnen nemen van inhoud en strekking van genoemde Nota. *Red.*

¹ *Pensioen Voor Allen* (rapport inzake de toekomst der pensioenvoorzieningen; rapport van het Wetenschappelijk en Scholingsinstituut van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen) noemt terecht pensioen „uitgesteld arbeidsinkomen” (blz. 72), ook wel spaarloon genoemd, en duidt het betalen van pensioenpremie aan met „sparen” (blz. 59).

² *Pensioen Voor Allen*, blz. 66.

³ De werkelijke waarde van het Kamerlid-spaarloon kan zelfs de Minister niet onmiddellijk aan de administratie der Kamerlid-pensioenen ontlenuen; noch voor de huidige, noch voor de nieuwe pensioenregeling. Aan pensioenen voor Kamerleden ligt kennelijk geen dekkingsstelsel, anders dan „we zalle wel zien” ten grondslag. Noch via een kapitaaldeckingsstelsel, noch via een omslagstelsel zijn de premies genoemd in de M.v.A., ook maar in de verte gelijkwaardig aan de gedane toezeggingen of uitkeringen. De benodigde gelden worden nu en in de toekomst gewoon uit de schatkist gehaald. Het gebruik van het woord „pensioenpremie” bij deze politieke pensioenregeling is dan ook in hoge mate misleidend. De pensioenuitkeringen waren in 1968 negen maal zo groot als de totale „premie” (M.v.A. blz. 8).

⁴ *Pensioen Voor Allen*, blz. 24.

⁵ Op cit., blz. 66-67.

⁶ *Haagse Post*, 13 juli 1968, blz. 5 (*Medisch Contact*, 15 maart 1968).

BEREKENING VAN HET SPAARLOON

Voor een verantwoorde berekening zijn de benodigde gegevens verstrekt in een vorig artikel ⁷. De daar gegeven tabellen 1 en 2 bevatten ook de gegevens om de berekeningen te kunnen uitvoeren voor elke andere combinatie van veronderstellingen omtrent loonindexstijging en doorgegeven rente, dan de aan de praktijk ontleende keuze, die hieronder wordt verwerkt (de praktijk wordt de facto door de volksvertegenwoordiging goedgekeurd, zowel wat betreft inflatietempo als rentedoorberekeningspercentages).

Kamerlidpensioenen (en pensioenaanspraken) zijn welvaartsvast. Een diensttijd van 20 jaren geeft recht op pensioen ter grootte van 70% van het „eind”salaris, plus een deel der AOW-uitkering. De laatste maakt slechts een klein deel uit van het pensioen, en wordt hier terwille van de eenvoud verwaarloosd; evenals de AOW-premie. Voor de motivering verwijzend naar het vorige artikel worden hier gebruikt: jaarlijkse loonstijging 7,6%; rentedoorberekening in de spaarfase 1%, en in de uitbetalingsfase 3%.

A. Berekening zonder vervroegd pensioen

Een nu 45-jarig Kamerlid heeft, als hij/zij de volgende 20 jaren het volk als Kamerlid dient, een eindsalaris van $1,076^{20} \times f. 40.000 = f. 146.000$. Dat betekent een pensioen op zijn/haar 65e van f. 102.000. In de in ons vorig artikel gegeven tabel 1 vinden we dat een kapitaal op 65-jarige leeftijd van f. 21,90 gelijkwaardig is aan een welvaartsvast pensioen van f. 1 (voor mannen). Vereist kapitaal na 20 jaar dus $21,9 \times f. 102.000 = f. 2,24$ mln. (voor vrouwen hoger). In tabel 2 C vinden we dat een jaarpremie van f. 1, jaarlijks stijgend met 7,6%, een eindkapitaal oplevert van f. 54,70. De benodigde premie in het eerste premiejaar bedraagt dus: $f. 2,24 \text{ mln.} / 54,70 = f. 41.000$, of ruim 100% van het zichtbare salaris van f. 40.000. Daar komt bij de premie voor weduwenpensioenen, die globaal geschat wordt op 40% van de ouderdomspensioenpremie ⁸. Totaal spaarloon-pensioenpremie: 140% van het zichtbare salaris ⁹. Dit percentage blijft dan hetzelfde gedurende de 20 premiejaren. Een Nederlandse belastingplichtige zelfstandige, die de benodigde premie van rond f. 57.000 aan een levensverzekeringsmaatschappij moet betalen om dezelfde oudedagsvoorziening te treffen als ons Kamerlid, mag hiervan jaarlijks f. 5.000 inkomstenbelastingvrij sparen. Voor de overige premie zal hij ongeveer f. 155.000 per jaar moeten kunnen sparen om, na aftrek van belasting, f. 52.000 premie te kunnen betalen.

De Kamerlidbeloning is dus ongeveer gelijkwaardig aan tenminste een arbeidsinkomen van f. 200.000 per jaar.

B. Berekening met vervroegd pensioen

In feite komen de huidige voorstellen betreffende politieke pensioenen en uitkeringen er op neer, dat een Kamerlid het recht heeft op vervroegd pensioen vanaf zijn 55e, mits hij/zij tenminste 12 dienstjaren heeft. Met 12 tot 20 dienstjaren bedraagt dat vervroegd pensioen gedurende de eerste 10 jaren ongeveer 70% (welvaartsvast) van het „eindloon” (en heet dan „uitkering”). De waarde van het spaarloon in de actieve periode van het Kamerlid, dat van zijn 35e tot 55e als zodanig werkzaam is en er daarna mee ophoudt, is te becijferen door in de onder A gegeven berekening 21,9 te vervangen door 40,5, en 54,70 te vervangen door 49,90 (zie tabel 1, resp. 2 D in ons vorige artikel). Het benodigde eindkapitaal is dan: f. 4,15 mln. ¹⁰, i.p.v. f. 2,24 mln.

en de jaarpremie nu f. 83.000, d.w.z. ruim 200% van het zichtbare loon, of inclusief weduwenpensioen, 280%.

De Kamerlidbeloning is dan gelijkwaardig aan een arbeidsinkomen van f. 400.000 per jaar van een gewone Nederlandse zelfstandige.

N.B. Bovenstaande is geen pleidooi voor de intrekking der Nota van Wijzigingen, waarin o.a. dit „vervroegd pensioen” wordt geregeld. Die nota bevat nl. ook een beperking der „backservice”, wat weer een tegenvaller voor sommige Kamerleden is. Politiek blijft een kwestie van geven en nemen. Over de waarde van die backservice hoeft hier weinig gezegd te worden, aangezien de Minister-President zelf in zijn toelichting spreekt van „onaanvaardbare royaliteit” (M.v.A., 15 jan. 1969, blz. 6), welke uitlating gezien moet worden tegen de achtergrond van de waarde der hierboven becijferde toezeggingen, die voor de Minister-President wél aanvaardbaar zijn. De schatting van de waarde der backservice op f. 200.000, is een grove schatting van een bedrag, dat per Kamerlid kan variëren van vrijwel f. 0,0 tot rond een miljoen, berekend volgens de hierboven aangehouden maatstaven.

De bovenstaande twee becijferingen betreffen een Kamerlid dat er niet op uit is om uit de regelingen te halen wat er, binnen de grenzen der wet, uit te halen is. Hetzij in het belang van zichzelf, hetzij in dat van zijn partij, die zich een aardig bedrag aan salaris voor partijfunctionarissen kan besparen, kan een intelligent gebruik gemaakt worden van de uitkeringsmogelijkheden volgens de onderhavige wet. Het verhaal zou te lang worden als hierop werd ingegaan. Eveneens blijven buiten beschouwing de bijbaantjes met eventueel daarbij behorende pensioenen. Er blijven, ook na Troostwijks interventie, nog heel aardige cumulatiemogelijkheden over, ook met vrijwel volledig uit overheids-gelden gefinancierde pensioenen. Bovendien: 20 Kamerlid-jaren zijn voldoende voor een volledig 70%-pensioen; er blijven dus 20 à 25 arbeidsjaren over om elders ook nog wat pensioenaanspraken te verdienen. Tenslotte: een Kamerlid hoeft er alleen maar voor te zorgen de laatste vier jaren geen neveninkomsten ¹¹ te hebben voor een aanspraak op 70% van de volledige Kamerlidbeloning-zonder-bijbaantjes. De andere 16 van de 20 jaren kan hij rustig nevenarbeid verrichten. Als de Minister toegeeft aan de op hem uitgeoefende druk om die 4 jaar sterk te

⁷ ESB van 7 mei jl., blz. 446-449.

⁸ Pensioen Voor Allen, blz. 60.

⁹ Het is duidelijk dat dergelijke premiepercentages niet ingehouden kunnen worden van het zichtbare salaris. Verhogen van het zichtbare salaris helpt niet tegen deze fundamentele onmogelijkheid, want het blijft hetzelfde, boven 100% liggende, percentage. Tenzij men afstapt van de norm: pensioen = 70% van eindsalaris na het maximaal vereiste aantal dienstjaren (20 voor Kamerleden). De term „premie” in de zin van een inhouding op het zichtbare salaris kan dus ook niet zindelijk gebruikt worden, al blijft het natuurlijk wat verwarrend om van de benodigde meer-dan-100% een schertsdeel van 5%, misschien in de toekomst 10%, in te houden op het zichtbare salarisdeel.

¹⁰ Zo beveelt een advies uitgebracht door een presidentiële commissie aan de President der Verenigde Staten maatregelen aan om misbruik van belastingfaciliteiten te voorkomen bij zeer hoge uitkeringen. Een speciale grenswaarde wordt niet genoemd, maar klaarblijkelijk beschouwt zij in ieder geval een pensioen met een geïntegreerde waarde van \$ 500.000 als excessief. (Zie *De Onderneming*, orgaan van het CSWV; 1967, 17 blz. 150.) In termen van Nederlandse welvaart vertaald (via nationaal inkomen per hoofd) zou dat betekenen dat een pensioen met een eindkapitaal van f. 1 mln. als „in ieder geval excessief” geldt.

bekorten, waarvoor goedklinkende argumenten zijn te vinden, kan dit bijv. 19 of 19½ jaar van de 20 worden.

RESUMÉ EN CONCLUSIE

De arbeidsinkomsten uit hoofde van één jaar Kamerlidmaatschap zijn vergelijkbaar met tenminste een inkomen van f. 200.000 à f. 400.000 voor een zelfstandige. De beoordeeling of dat te hoog of te laag is valt buiten het kader van dit artikel, waarvan het doel slechts is inhoud te geven aan de bij de vakbeweging levende wens van een aanwijsbare band tussen individuele premie en het individueel te verkrijgen pensioen. Door de zaken duidelijk en aanwijsbaar te stellen, zal de weerstand tegen die premies van beperkte omvang zijn ¹². Het is dan ook onnodig de suggestie te wekken alsof de premie slechts 4,5% of 10% zal zijn.

Voor de deskundigen in en buiten de volksvertegenwoordiging bevat dit artikel vrijwel niets wat men niet al wist in juni 1968, toen de verhoging van het zichtbare deel der Kamerlidbeloningen aanvaard werd, met de toen vereiste 2/3 meerderheid, zonder enige garantie betreffende een eventuele herziening van de regels voor het onzichtbare spaarloondeel, dat muurvast gekoppeld zit aan het zichtbare salaris.

SLOTOPMERKING

Dit artikel is géén pleidooi voor verwerping der aanhangig gemaakte wetsvoorstellen. Een dergelijke verwerping betekent slechts een continuering der bestaande wettelijke regelingen. De consequenties daarvan zijn in dit artikel niet verwerkt; evenmin als becijferingen voor Ministers en Staatssecretarissen. Redelijkerwijs mag niet verwacht worden dat de *ESB*-redactie nog meer ruimte wil spenderen aan de inhoud van een „C.A.O.” voor een klein groepje lieden (zo'n 200) dat nogal eens op het Haagse Binnenhof te vinden is.

Dit artikel is, evenals het vorige, bedoeld als bijdrage tot een zakelijke en open discussie over pensioenaangelegenheden. Voor een aanduiding van het gebruikelijke niveau van die discussies, zoals gegeven door een deskundig, kritisch waarnemer ¹³, volgen, tot slot nog een drietal citaten:

„Dit vereist een minder onvruchtbare benadering dan die der halve waarheden... waarmee éézijdige voorstanders... elkaar plegen te bestrijden.”

„De Staat heeft met de oppervlakkige plechtstatigheid van een dubieus weldoener... verplichtingen aanvaard, maar...”

„Deze vraag is een voorbeeld van dubbelzinnig taalgebruik dat discussies als vorenstaande (over de betekenis van het woord: zekerheid) pleegt te verlevendigen.”

G. Nooteboom

¹¹ Eventuele neveninkomsten in de vorm van een levensverzekering of een toezegging van een lijfrente (pensioen) gelden hierbij vermoedelijk NIET als neveninkomsten in de zin van de wet op de Kamerlidsalarissen. Als de helft of meer van iemands beloning voor een jaar werken kan worden gegeven in de vorm van een recht op latere uitkeringen, kan dat ook voor nagenoeg de gehele beloning. De zegswijze „kleine mensen geef je voor kleine bewezen diensten een sigaar, grote voor groter diensten een levensverzekeringsspolis” is in sommige kringen nogal bekend.

¹² *Pensioen Voor Allen*, blz. 66.

¹³ Dr. L. Yntema, *Het Verzekeringsarchief*; juli 1967.

In *ESB* van 23 april jl. geeft de heer J. Varkevisser, rapporteur van *Pensioen voor Allen* (PVA), zijn visie op mijn artikel in *ESB* van 26 februari jl. omtrent bedoeld rapport. Genoemde rapporteur is geneigd mijn artikel als een koekoeksei te beschouwen, maar het is mijn indruk, dat een vogel-nog geen Koekoek behoeft te zijn om een ei te leggen dat niet in het nestje van Varkevisser past.

Indien Varkevisser mij voorts signaleert als een schrapzetter tegen overheidsregelingen en wel op grond van een citaat uit het „woord vooraf” van mijn boekje over ondernemingspensioenregelingen, zou ik hem willen aanraden dat boekje eens uit te lezen. Dan zal slechts blijken van mijn bezwaren tegen overmatige overheidsregelingen, die ordenen waar de zin van ordening onvoldoende duidelijk is. Ook blijkt dan dat in dat boekje de mogelijkheid van een zinvolle minimum pensioenpremie — in de geest van het pleidooi van PVA — niet wordt uitgesloten.

Trouwens, ook in mijn artikel van 26 februari werd de gedachte van een minimum pensioenpremie geenszins afgewezen, en werd evenals in PVA de mogelijkheid van een verplicht restbedrijfspensioenfonds genoemd. Wél werd in dat artikel gesteld, dat PVA de noodzaak tot een aanvullende premieplicht evident wil doen zijn op basis van onjuiste statistische gegevens. Dat Varkevisser ook anderen signaleert, die bedoelde onjuiste gegevens gebruiken, maakt die gegevens nog niet minder onbetrouwbaar. De wijze, waarop PVA en Varkevisser jongleren met statistische gegevens, is trouwens evenmin vlekkeloos. Een voorbeeld vinden we onder het hoofd „Welvaartsvastheid” in het artikel van 23 april. Daar wordt gesteld, dat in een bepaalde periode de gemiddelde uitgekeerde bedrijfspensioenen gestegen zijn met 31%, terwijl toen de kosten van levensonderhoud stegen met 35% en de lonen met 108%. Dat is ongetwijfeld juist, maar er kan niets uit worden geconcludeerd, omdat:

- de gemiddelde pensioenen mede zullen stijgen door de pensionering van jongeren met langere pensioendiensttijd, en
- de gemiddelde pensioenen zullen dalen door de toenemende frequentie van gepensioneerde „slapers”.

Varkevisser noemt echter eerst element a., zegt dan dat de uitkeringen dus zullen stijgen zonder dat dit iets met een poging tot waardevermindering van doen heeft, en zegt eerst daarna, dat element b. ook een rol speelt, dus nadat hij zijn zegje gedaan heeft. Bij een volkomen onbevooroordeelde stellingname zou geconstateerd zijn, dat uit de elementen a. en b. niets valt af te leiden, en dat dus een goed onderzoek in deze zou moeten uitgaan van de feitelijke wijzigingen in de uitkeringsschablonen. Had men dat gedaan, dan zou gebleken zijn, dat de fondsen gemiddeld

„Pensioen voor Allen”?

ongeveer halverwege waarde- en welvaartsvastheid hebben gewerkt.

Het enige, waarin Varkevisser en ik ten aanzien van relevante statistische gegevens dezelfde mening hebben, is wel, dat er zo weinig exacte cijfers bestaan; te hopen valt, dat de overheid of de SER eens een doelgerichte enquête instellen, welke uitgangspunten zijn gecontroleerd door terzake deskundigen. Hoe het zij, ik meende — en meen nog — te moeten betwijfelen dat PVA op verantwoorde wijze tot bepaalde motiveringen is gekomen, op die plaatsen, waar die zijn gebaseerd op statistische gegevens.

Overigens zijn de bezwaren van Varkevisser tegen mijn artikel terug te voeren tot twee categorieën, nl.:

a. Vermeend onbegrip mijnerzijds omtrent de intenties van „Pensioen voor Allen”. Door mij zouden de volgende kwesties verkeerd zijn begrepen:

1. PVA adviseert 4 à 5% verplichte premie voor de laagste-inkomenstrekkingen, oplopend tot een dubbele premie voor de inkomens bij rond f. 30.000. In mijn artikel werd stilzwijgend het 70%-pensioen ook voor deze hogere inkomens gereleveerd als voorstel van PVA, hetgeen echter veel verder gaat dan met 8% à 10% premie kan worden bekostigd. Dat door mij niettemin de 70%-norm werd gereleveerd, had verschillende achtergronden. Zo sprak PVA zich er niet over uit, waar de maximum premie reeds wordt bereikt, m.a.w. hoe ver vóór f. 30.000. Gezien het feit, dat het door PVA voorgestelde systeem na de invoering ongetwijfeld onmiddellijk zou worden aangegrepen om voor de middengroepen tot min of meer gelijke aanspraken te komen als voor de lage inkomens, werd op praktische gronden en eenvoudshalve de 70%-norm aangehouden. PVA denkt trouwens, naar aangenomen mag worden, feitelijk wel degelijk in dezelfde richting, in zoverre bijv. op pagina 111 van dat rapport wordt gesteld dat per man voldoende wordt betaald voor een „adequaat pensioen” (en dat is een 70%-pensioen, volgens de terminologie van PVA), terwijl bijv. op pagina 118 blijkt, dat het 70%-systeem slechts op korte termijn niet gewenst wordt. Ik meen dus in dit opzicht PVA redelijk goed begrepen te hebben, al moest daartoe tussen de regels door worden gelezen.

2. PVA kent een grote vrijheid toe aan de individuele fondsen en centraliseert slechts in zeer geringe mate. In mijn artikel sprak ik daarentegen van een centralisatie op basis van opportunistische kapitaaldekking, met een schijnleven voor bedrijfsfondsen en een groot centraal machtsinstituut. Het heeft voor Varkevisser weinig zin mijn visie te ontkennen, indien hij zelf nog eens overleest, wat staat beschreven op de pagina's 119 (wisselend aandeel van kapitaaldekking en omslag), resp. 113 en 114 (de fondsen zijn vrij om alles te doen waartoe ze verplicht zijn, en niets anders).

b. Verschillende feitelijke standpunten. Op twee punten wijken de feitelijke meningen van Varkevisser en mij af, nl.:

1. Volgens Varkevisser hebben de gepensioneerden recht op welvaartsvastheid, terwijl mijnerzijds een zekere wenselijkheid wordt aangenomen, waarbij overigens in mijn artikel het achterwege laten van *waardevastheid* als een sociaal onrecht wordt gezien. Varkevisser baseert zijn mening op het feit, dat voor hem niet valt in te zien, waarom gepensioneerden geen recht op welvaartsvastheid zouden hebben, terwijl de anderen daarvan wel profiteren. Dit is evenwel geen bewijs van een stelling, maar een volzin, die het stellig bij velen goed doet. Mijn mening is, dat de welvaartsvermeerdering op enig tijdstip het resultaat is van een actie van dan actieven (effectiever werken, betere organisatie, meerdere besparingen en nuttige investeringen); dat dezen van dat resultaat genieten zonder dat zij per se de gepensioneerden laten meegenieten, is m.i. niet noodzakelijkerwijze onrechtvaardig. Alléén het feit, dat de actieven door hun ijver om de resultaten te genieten inflatie introduceren en daardoor de gepensioneerden doen verarmen, is m.i. wél onrechtvaardig.

2. Volgens Varkevisser leidt het PVA-voorstel tot centrale vaststelling van uniforme premieën per bedrijfstak niet tot onderlinge subsidiëring. Volgens mij wel, omdat van nature de pensioenlasten per bedrijfstak, afhankelijk van de leeftijdsopbouw, verschillen. Uniformering geeft dus hoe dan ook bepaalde verschuivingen, en dat kan niemand ontkennen. Bestaat misschien bezwaar tegen het woord subsidie?

Gezien het voorgaande is er geen reden om mijn artikel van 26 februari te herzien. Dat Varkevisser zich verbaast dat hij zou zijn misverstaan, is zijn goed recht. Zo kan men zich ook verbazen, dat iemand zich misverstaan acht terwijl hij toch heel goed begrepen lijkt.

Samenvattend kan eigenlijk als bezwaar tegen PVA worden aangevoerd niet zozeer, dat bedoeld rapport zaken zou voorstaan als een bepaalde premieplicht, bedoeld voor de harde kern van bedrijfjes, die naar de mening van Varkevisser toch nooit tot iets behoorlijks zal komen, maar wel, dat het rapport een nodeloze omvorming langs de weg van een vérgaande centralisatie met daaruit voortvloeiende machtsvorming voorstelt. Immers, indien een premieplicht wordt ingevoerd, is ook in het bestaande stelsel een bevredigende oplossing mogelijk. Indien ik het goed zie, wil Varkevisser dat ook niet ontkennen. PVA lanceert een nodeloze, frontale aanval op bestaande instituten, en zou aldus wel eens het kind (goed pensioen door premieplicht) met het vele badwater kunnen wegspoelen.

H. L. F. Verbraak

Research en ontwikkeling (V)*

In deze vijfde aflevering van een artikelenreeks over research en ontwikkeling wordt ingegaan op een aantal factoren, dat van invloed is op de door het bedrijfsleven verrichte r. en o.

De aard en de kracht van de motieven voor het verrichten van research en ontwikkeling kunnen van land tot land en van onderneming tot onderneming uiteenlopen. Niettegenstaande de vele ontwikkelde „indrukwekkende” modellen¹, achten wij het vooralsnog onwaarschijnlijk dat de huidige concurrentie- en investeringstheorieën toereikend zijn om het ondernemersgedrag ten aanzien van research en „innovations” te kunnen verklaren. Indien wij er namelijk van uitgaan dat het beleid van de onderneming ook op dit punt beïnvloed wordt door de geschatte opbrengsten en de geschatte winstgevendheid van research en ontwikkeling, voorzien wij grote moeilijkheden, in die zin dat vele ondernemingen in feite niet in staat zijn zulke berekeningen op te stellen omdat het element van onzekerheid en risico bij research en ontwikkeling veel groter is dan bij andere soorten investeringen. Daarnaast is het zeer wel mogelijk dat zgn. navolging van concurrenten, van wie bekend is dat zij de door hen tot stand gebrachte „innovations” toeschrijven aan research en ontwikkeling, een grote rol speelt bij de uiteindelijke hoogte van de research- en ontwikkelingsuitgaven in een bepaalde bedrijfstak. In een andere bedrijfstak daarentegen kunnen de attitudes van de ondernemingsleiding sceptisch of zelfs vijandig zijn ten opzichte van de waarde van research en ontwikkeling.

Globaal zou gesteld kunnen worden dat de kwalificaties en de kwaliteit van de ondernemingsleiding van zeer groot belang zijn voor het bepalen van soort en grootte van de investeringen in r. en o.

Andere factoren zoals de mogelijkheid van het verkrijgen van licenties, van stimulerende maatregelen van overheidszijde, of het aanwezig zijn van alternatieve investeringsmogelijkheden, kunnen eveneens van invloed zijn op de te nemen beslissingen.

Binnen de onderneming is het element van risico bij investeringen in r. en o. een belangrijke factor bij het bepalen van de hoogte van de te verrichten investeringen. Daarbij dienen we te bedenken dat voor ieder geslaagd research- en ontwikkelingsproject er verscheidene daaraan voorafgaand mislukt kunnen zijn, hetgeen betekent dat de te calculeren „rate of return” op research- en ontwikkelingsinvesteringen hoger moet zijn dan bij andere investeringen, indien althans als voorwaarde gesteld wordt, dat eerstgenoemde investeringen even winstgevend moeten zijn als laatstgenoemde. Hoeveel hoger hangt natuurlijk af van de omstandigheden, die per bedrijfstak en per onderneming kunnen variëren.

In het algemeen verminderen de onzekerheid en het

risico, naarmate men meer overgaat van fundamentele en toegepaste research naar ontwikkelings- en verbeteringswerk. Dientengevolge zou de research en ontwikkeling, indien men het geheel van marktfactoren zou laten afhangen, meer geconcentreerd worden in het laatstgenoemde stadium. Mede om deze reden financieren in bijna alle landen de overheid en de „non-profit” organisaties het grootste deel van de fundamentele research en een aanzienlijk deel van de toegepaste research².

Een ander belangrijk punt voor de onderneming wordt gevormd door de kwestie van de financiering. Zo is het, gezien de risico's en onzekerheden, veel moeilijker om kapitaal te lenen voor investeringen in r. en o. dan voor investeringen in bijv. kapitaalgoederen. Voor ondernemingen die om de een of andere reden de research en ontwikkeling niet uit eigen middelen kunnen financieren, zal het nog veel moeilijker zijn om zelf research te verrichten dan de ondernemingen, die ten aanzien van de interne financiering in een betere positie verkeren.

Als we bovenstaande factoren in overweging nemen, zal de onderneming zich ten aanzien van de investeringen in r. en o. in eerste aanleg beperken tot een door haar veilig geacht niveau. Dit niveau kan vaak liggen beneden het optimum in termen van winstgevendheid. Vanwege de mogelijke hoge „social returns” van research en ontwikkeling, zal het zeker liggen beneden het optimum voor de economie als geheel. Dit is in het bijzonder het geval bij fundamentele research en bij research-projecten waarbij de „period of return” lang is.

CONCENTRATIE R. EN O. IN GROTE ONDERNEMINGEN

Daarnaast zien we dat de industriële research en ontwikkeling sterk geconcentreerd is in grote ondernemingen. Zo namen in 1960 in de Verenigde Staten 384 ondernemingen met 5.000 werknemers of meer ongeveer 85% van het totaal van de industriële r. en o.-uitgaven voor hun reke-

* (I) in *ESB* van 9 april jl., blz. 351-353; (II) in *ESB* van 16 april jl., blz. 379-384; (III) in *ESB* van 23 april jl., blz. 404-405; (IV) in *ESB* van 30 april jl., blz. 422-424.

¹ Vgl. bijv. H. G. Hicks en F. Goronzy: „A survey of some recent contributions of economists to a managerial of the firm”, *Management International Review*, Vol. 8, 1968, 4-5.

² Vgl. *Science, economic growth and government policy*, tabellen 13 en 13 A. Zie eveneens ons vierde artikel in *ESB* van 30 april jl.

TABEL 1.

Uitgaven voor research en ontwikkeling verricht in eigen bedrijf op het gebied van de B-wetenschappen en techniek, bij Nederlandse industriële ondernemingen in 1964 naar grootte der ondernemingen.

Grootte der ondernemingen in aantallen werknemers	1	2	3	4	5	6	7
	Uitgaven voor r. en o. in f. mln.	Omzet in f. mln.	Percentage omzet voor r. en o. (kolom 1 in % van kolom 2)	Totaal aantal ondernemingen	Percentage ondernemingen (in % van kolom 4) dat uitgaven voor r. en o. deed	Percentage ondernemingen (in % van kolom 4) dat zelf r. en o. verrichtte	Gemiddelde uitgaven aan r. en o. per onderneming (in f.) (kolom 1: kolom 4)
10—24	6,1	2.309	0,264	4.656	22	10	1.310
25—49	8,9	3.293	0,270	2.846	32	19	3.130
50—99	11,5	4.176	0,275	1.869	47	28	6.150
100—199	19,8	4.799	0,413	1.003	64	43	19.740
200—499	33,7	7.393	0,456	565	77	51	59.650
500—999	34,3	5.931	0,578	248	79	58	138.310
1.000 en meer	550,0	19.927	2,760	174	93	79	3.160.920
waaronder de vijf grote ondernemingen: Shell, Philips, Unilever, AKU en Staatsmijnen	427,8			5	100	100	85.560.000
Totaal	664,3	47.828	1,389	11.361	37	22	58.470

Bronnen: *Het industriële onderzoek- en ontwikkelingswerk in Nederland, 1964*, tabel 8; *Speur- en ontwikkelingswerk in Nederland 1964*, tabellen 7, 8 en 11; *Statistisch zakboek 1966*, tabel 120; en *Maandstatistiek van de industrie*, jrg. 8, no. 5, 1966, tabel 21.

ning. Voor de ondernemingen met minder dan 1.000 werknemers (260.000 in aantal) bedroeg hetzelfde percentage 7³. In Groot-Brittannië (1959) bleek uit een onderzoek onder die ondernemingen die lid waren van de Federation of British Industries, dat 373 ondernemingen (met 2.000 werknemers of meer) 93% van het totaal van de onderhavige r. en o.-uitgaven besteedden. Voor de 3.243 ondernemingen met minder dan 300 werknemers, was dit 1%⁴. Voor Nederland is een overeenkomstige trend waarneembaar. Zie hiervoor tabel 1.

Grote ondernemingen hebben t.o.v. kleinere ondernemingen enkele onmiskenbare voordelen: zij beschikken over meer financiële middelen; kunnen risico's spreiden; kunnen zich kostbare apparatuur veroorloven; en zijn beter in staat de resultaten van de door hen verrichte research toe te passen.

Een bijkomend belangrijk aspect, zeker voor wat betreft de Verenigde Staten, wordt gevormd door het feit dat het overgrote deel van de opdrachten die de overheid verstrekt aan het bedrijfsleven, gegund wordt aan de bij uitstek grote ondernemingen. Zo zien we, in de Verenigde Staten, blijkens een artikel van Drs. J. C. Gerritsen in *ESB* van 13 september 1967, dat binnen de groep van ondernemingen met meer dan 5.000 werknemers in 1964 87% van de industriële research- en ontwikkelingsuitgaven gefinancierd werd door de overheid. Binnen de groep van ondernemingen met minder dan 1.000 werknemers was dit percentage slechts 5.

Het behoeft dan ook geen verbazing te wekken, dat de veronderstelling is ontstaan, dat alleen de grote ondernemingen efficiënt en effectief research en ontwikkeling kunnen verrichten. Een uitgebreide analyse, waarop wij hopen terug te komen in ons zevende artikel, toont echter aan dat voorgaande veronderstelling een al te sterk vereen-

voudigde voorstelling van zaken is. Zo zou er i.t.t. wat men zou verwachten helemaal geen sterke positieve correlatie bestaan tussen de grootte van de onderneming (uitgedrukt in aantallen werknemers of omzetten) en de research-intensiteit. De aard van de bedrijfstak schijnt een veel belangrijker factor te zijn dan de grootte van de onderneming voor de uiteindelijke omvang en vorm van de investeringen in r. en o. Het schijnt veeleer zo te zijn, dat er ongeacht de grootte, voor die ondernemingen die deel uitmaken van bedrijfstakken welke gekenmerkt worden door een snelle technologische ontwikkeling, zoals bijv. de chemie, de elektronica en de ruimtevaart, sterke „incentives” bestaan voor het verrichten van research. We zien dan ook dat er tussen de verschillende bedrijfstakken, onderverdeeld naar ondernemingsgrootte, nogal grote variaties bestaan in research- en ontwikkelingsuitgaven. Tabel 2 vormt een illustratie hiervan voor de situatie in Nederland (voor een percentagegewijs overzicht van het aantal Nederlandse ondernemingen dat in 1964 in eigen bedrijf r. en o. verrichtte, onderverdeeld naar bedrijfstak en naar grootteklasse, zij verwezen naar tabel 8 van *Speur- en ontwikkelingswerk in Nederland 1964*).

³ Vgl. M. A. Adelman: „Hearings before the Subcommittee on Antitrust and Monopoly of the Committee on the Judiciary”, U.S. Senate, 89th Congress, 1st Session, Part III. Economic Concentration. Concentration, Invention and Innovation (1965), blz. 1137 en 1140.

⁴ Vgl. *Industrial Research in Manufacturing Industry, 1959-60*, Federation of British Industries and National Institute of Economic and Social Research, Londen 1962.

(I.M.)

§ NV. SLAVENBURG'S BANK §

Uit het jaarverslag '75: meneer de directeur kwam weer op tijd.

„... en ten slotte vermelden wij, dat eveneens van gunstige invloed op onze bedrijfsresultaten is geweest het feit, dat onze directeur dit jaar weer gebruik is gaan maken van het openbaar vervoer, met het gevolg dat hij weer precies op tijd kon komen...”

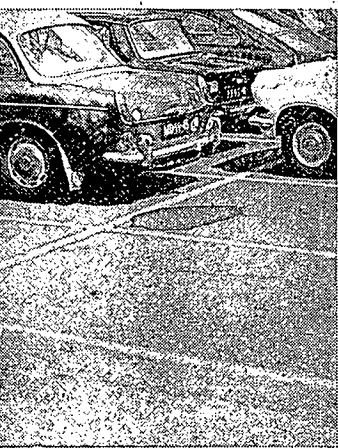
Dat dit in 1975 te lezen zal zijn in welk jaarverslag dan ook is nauwelijks voor te stellen. Toch is het zeer waarschijnlijk dat tegen die tijd inderdaad een heleboel kantoor- en zakenmensen, die zich nu nog dagelijks met een auto door het verkeer naar hun werk worstelen, om op tijd te kunnen komen wel gebruik zullen gaan maken van het openbaar vervoer. Tenminste, als het openbaar vervoer dan ook al niet is „vastgelopen”. Want wanneer er niet doeltreffende maatregelen worden genomen, wordt het vervoer in Nederland binnenkort een wel héél moeilijk oplosbaar probleem.

Akkoord, er moet dus op korte termijn iets gebeuren. Maar wat...? NS ziet 't zo: er zal zo snel mogelijk moeten worden voortgegaan op de weg naar een geordende samenwerking tussen alle openbare vervoersdiensten van ons land, opdat de tram-, de bus-, de metro- en treindiensten gezamenlijk trachten aan de behoeften van het publiek tegemoet te komen, elkaar efficiënt en soepel aanvullend. Zodat uiteindelijk zoveel mogelijk mensen zich zo snel, zo goed en zo economisch mogelijk per openbaar vervoer kunnen verplaatsen.

Concrete plannen hiertoe heeft NS samengebracht in het rapport „Spoor naar '75”. Plannen die vanzelfsprekend voornamelijk over verbeteringen en modernisering van het treinvervoer gaan. Wat dit laatste betreft zijn er inmiddels al verschillende onderdelen van die plannen door NS gerealiseerd. Leest u maar:

Overstapje auto-trein
 NS ziet het als één van haar belangrijkste taken in de toekomst het ook de automobilist zo gemakkelijk

mogelijk te maken. Bij de nieuwe aanleg en de modernisering van stations stelt NS alles in het werk voor grote, ruime parkeerterreinen te zorgen. Bussum Zuid en Haren, waar ruimte voor honderden geparkeerde auto's is, bewijzen al dagelijks dat voor tal van forensen het overstapje auto-trein een bijzonder gelukkige combinatie is voor een snel vervoer naar en van het werk in de grote stad.

Intercity-net

Als basis van een nieuwe dienstregeling die in 1970 zal uitkomen, zullen er in Nederland een groot aantal

zeer snelle exprestreinen gaan rijden op het z.g. Intercity-net dat de 40 belangrijkste stations van het land rechtstreeks verbindt. Daarnaast komen er veel meer stoptreinen. Door dit alles kan de frequentie op de drukke trajecten aanzienlijk worden verhoogd. Vooruitlopend op 1970 zullen er dit jaar bijvoorbeeld al 6 treinen per uur gaan rijden op het traject Leiden-Den Haag-Rotterdam-Dordrecht. Dat wil zeggen om de tien minuten; bijna de frequentie die een metro biedt!

**SIPOOR
 NAIR 75**

NS BRENGT ER LIJN IN

TABEL 2.

Uitgaven voor research- en ontwikkelingswerk (B-wetenschappen en techniek) in eigen bedrijf, bij Nederlandse ondernemingen in 1964 per bedrijfstak en naar grootte der ondernemingen, in f. mln.

	Ondernemingen met een personeelbezetting van:									Totaal 1964	Fundamentele research	Toegepaste research	Ontwikkeling	Totaal 1959
	10-24 pers.	25-49 pers.	50-99 pers.	1-99 pers.	100-199 pers.	200-499 pers.	500-999 pers.	100-999 pers.	1000 en meer pers.					
Aardewerk-, glas-, kalk- en steenindustrie	—	0,4	0,2	0,6	0,3	2,1	0,5	2,9	0,6	4,1	0,1	1,8	2,2	1,7
Diamantindustrie	—	x	x	—	—	—	—	—	—	0,1	—	x	x	0,3
Grafische nijverheid	x	—	—	—	0,4	0,2	x	0,6	x	1,0	0,0	0,5	0,5	0,4
Chemische nijverheid a)	2,0	2,2	3,2	7,4	5,0	9,2	16,1	30,3	18,9	56,6	7,8	19,7	29,1	34,3
Hout, kurk en stro	0,5	0,3	0,6	1,4	0,6	0,8	x	1,4	x	4,3	0,1	1,6	2,6	1,1
Kleding en reiniging	x	x	x	—	1,3	—	0,3	1,6	x	2,3	0,1	0,6	1,6	0,3
Leder-, wasdoek- en rubbernijverheid	x	x	1,0	1,0	0,3	0,4	0,5	1,2	2,4	5,0	0,1	1,8	3,1	2,3
Mijnbouw a), zoutontginning, veenderijen e.d.	x	x	x	—	0,0	—	—	—	4,2	4,2	—	1,0	3,2	1,6
Metaalnijverheid a)	2,3	5,1	4,4	11,8	8,5	12,1	11,7	32,3	57,0	101,1	3,7	31,5	65,9	47,2
Papierenijverheid	x	0,2	0,2	0,4	0,9	0,5	0,3	1,7	x	4,7	0,4	1,8	2,5	3,6
Textielnijverheid a)	—	—	0,8	0,8	1,5	3,9	1,6	7,0	5,3	13,1	1,1	4,0	8,0	1,5
Gas-, elektriciteits- en waterleidingbedrijven	x	x	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,7	0,6	1,4	0,1	0,8	0,5	1,1
Voedings- en genotmiddelenindustrie a)	x	x	0,8	0,8	0,8	4,3	1,9	7,0	13,3	22,3	2,0	11,6	8,7	14,5
Overige (niet industriële) ondernemingen	—	—	—	—	—	0,1	0,8	0,9	15,4	16,3	1,2	8,7	6,4	8,0
Vijf niet-geclassificeerde grote ondernemingen b)	—	—	—	—	—	—	—	—	427,8	427,8	109,4	98,0	220,4	225,8
T o t a a l	6,1	8,9	11,5	26,5	19,8	33,7	34,3	87,8	550,0	664,3	126,1	183,6	354,6	343,7
In procenten van de totale r. en o.-uitgaven	0,9	1,3	1,7	3,9	3,0	5,0	5,2	13,2	82,9	100,0				

a) Exclusief één grote industriële onderneming.

b) Shell, Philips, Unilever, AKU en Staatsmijnen.

Bron: *Speur- en ontwikkelingswerk in Nederland 1964*, tabel 11.

MINIMUM DREMPELHOOGTE

Door meerderen wordt erkend, dat er een „minimum drempelhoogte” aanwezig moet zijn om effectief research en ontwikkeling te kunnen verrichten. Zo vermeldt in dit verband het rapport *Het industriële onderzoek- en ontwikkelingswerk in Nederland* van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel (1967), dat het ontbreken van een eigen research- en ontwikkelingsorganisatie veelal zijn oorzaak vindt in het feit dat research en ontwikkeling, om efficiënt bedreven te worden, een minimum omvang moet hebben, wat een daarmee corresponderend drempelbedrag aan kosten met zich meebrengt. Voor kleinere ondernemingen zullen de te verwachten extra baten ten gevolge van r. en o. deze drempelwaarde niet bereiken, waardoor van deze activiteiten binnen eigen bedrijf moet worden afgezien. Het rapport schat dat alleen nog maar voor het verrichten van research minimaal een kern van twee à vijf man (academici en assistenten) noodzakelijk is, en dat zulks een kostenbedrag in de orde van f. 150.000 tot f. 400.000 per jaar met zich mee zou brengen. Indien men zou overwegen zowel research als ontwikkelingswerk uit te voeren, wordt, aldus het rapport, in feite de minimum maat, nodig voor ontwikkeling alleen, meer dan verdubbeld omdat die minimum maat van research als regel gevolgd dient te worden door meer dan diezelfde maat aan ontwikkelingswerk. Een dergelijke gecombineerde research- en ontwikkelingsgroep zal dan in de orde van 6 à 12 man moeten omvatten, waarvan de kosten tussen de f. 400.000 en f. 800.000 per jaar geraamd worden.⁵

Relateren we genoemde bedragen aan de omzet, dan zal

het duidelijk zijn waarom de overgrote meerderheid van de kleine ondernemingen in de meeste bedrijfstakken in het geheel geen r. en o. verricht. Voor bedrijfstakken waarin kleine ondernemingen overheersen, zoals het geval is bij bijv. de landbouw en de bouwnijverheid, zullen deze factoren een ernstige belemmering vormen voor research en ontwikkeling. Een gedeeltelijke oplossing voor dit probleem is gevonden door r. en o. te doen uitvoeren door collectieve of derde organisaties die de mogelijkheid in zich bieden de behoeften van de kleine ondernemingen op dit terrein te bundelen. In Nederland wordt dit bijv. uitge-

⁵ *In de Europese Gemeenschap en de industriepolitiek* (Europese Monografieën, nr. 11, Æ. E. Kluwer, Deventer 1968) vermeldt Dr. Ir. Th. P. Tromp: „Om zelfstandig ontwikkeling te kunnen bedrijven is een minimale bedrijfsgrootte nodig. Immers, een ontwikkelingsgroep bijv. bestaande uit één ingenieur met een aantal medewerkers beschikkend over de nodige ruimte en apparatuur kost al gauw f. 200.000 à f. 250.000 per jaar. Wanneer men ca. 5% van de omzet aan dit onderzoek wil besteden, komt men tot een noodzakelijke omzet van ca. f. 5 mln., d.w.z. een bedrijf van circa 150 à 200 man”. Prof. Mr. Drs. H. Langman vermeldt in dezelfde publikatie dat er wel voorbeelden zijn van eenmans-afdelingen op het terrein van de research en ontwikkeling, waar uitvindingen van belang gedaan zijn, „maar de beste resultaten bereikt men op dit gebied als regel toch met een afdeling van een zekere omvang en om dat te kunnen betalen moet het bedrijf ook niet te klein zijn”. Hij verwijst daarbij naar een publikatie van D. Swann en D. L. McLachlan *Concentration or Competition: A European Dilemma* (Londen 1967) die menen, dat er een „drempel”waarde voor research en ontwikkeling is „below which a research programme dictated by the technology of the industry is simply not possible”. Een door hen geciteerd Engels onderzoek noemt in de elektrotechnische industrie als drempelwaarden: 4 tot 7 ton voor radio-ontvangers en 20 tot 80 miljoen voor communicatiesatellieten.

TABEL 3.

Percentages van de totale industriële r. en o. uitgevoerd in ondernemingen, gerangschikt naar grootte van de r. en o.-programma's; en de gemiddelde uitgaven voor r. en o. per onderneming in \$ mln.

	grootste 4 ondernemingen		grootste 8 ondernemingen		grootste 20 ondernemingen		grootste 40 ondernemingen		grootste 100 ondernemingen		grootste 200 ondernemingen		grootste 300 ondernemingen	
	In % van totaal industriële r. en o.	Gem. uitgaven per onderneming in \$ mln.	In % van totaal industriële r. en o.	Gem. uitgaven per onderneming in \$ mln.	In % van totaal industriële r. en o.	Gem. uitgaven per onderneming in \$ mln.	In % van totaal industriële r. en o.	Gem. uitgaven per onderneming in \$ mln.	In % van totaal industriële r. en o.	Gem. uitgaven per onderneming in \$ mln.	In % van totaal industriële r. en o.	Gem. uitgaven per onderneming in \$ mln.	In % van totaal industriële r. en o.	Gem. uitgaven per onderneming in \$ mln.
Verenigde Staten.....	22,0	735	35,0	585	57,0	381	70,0	234	82,0	110	89,0	59	92,0	41
Groot-Brittannië	25,6	88	34,0	59	47,2	32	57,9	20	69,5	10	75,0	5	77,0	3,6
Frankrijk	20,9	38	30,5	28	47,7	17	63,4	12	81,0	6	91,2	3	35,6	
Japan	—	—	—	—	—	—	47,7 a)	—	52,1 b)	—	63,1 c)	—	71,4 d)	—
Italië	46,4	21	56,3	13	70,4	6	81,6	4	92,5	2	—	—	—	—
Canada	30,3	—	40,8	—	58,4	—	71,5	—	86,2	—	93,2	—	—	—
Nederland	64,4 e)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zweden	33,2	14	43,0	9	54,0	4,5	71,0	2,5	85,4	1	90,0	—	—	—
België	38,5	9	51,8	6	72,6	3,4	82,7	2	92,8	0,9	97,5	0,5	99,4	0,3
Noorwegen	29,5	1,6	38,8	1	55,7	0,6	70,6	0,4	88,2	0,2	97,9	0,1	100,0	—
Spanje.....	25,2	0,5	47,0	0,5	73,9	0,2	91,5	0,1	—	—	—	—	—	—

a) De eerste 54 ondernemingen.

b) De eerste 85 ondernemingen.

c) De eerste 180 ondernemingen.

d) De eerste 289 ondernemingen.

e) De eerste 5 ondernemingen.

Bron: The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries, tabellen 4 en VI.

voerd door TNO en Rijksnijverheidsdienst.

Blijkens *The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries* zou in de Verenigde Staten de industriële r. en o. verricht worden in ongeveer 2.000 ondernemingen tegen 700 voor Frankrijk, 400 voor Zweden, 300 voor Noorwegen, 100 voor Italië, 100 voor Oostenrijk, en 78 voor Spanje.

Gerangschikt naar de grootte van de r. en o.-programma's is in tabel 3 het procentuele aandeel daarin van de grootste ondernemingen en de gemiddelde r. en o.-uitgaven per onderneming weergegeven.

Voor een overzicht van de verdeling van de industriële r. en o.-uitgaven naar bedrijfstakken verwijzen we naar tabel 1 in ons artikel in *ESB* van 9 april jl. en tabel 2 in ons artikel in *ESB* van 23 april jl.

MONOPOLIE EN RESEARCH

Een andere veronderstelling, als zou er een relatie bestaan tussen monopolie en research is empirisch niet afdoende aangetoond. De beschikbare gegevens zijn nog te schaars om enige definitieve stellingname toe te laten als zou r. en o. meer gestimuleerd worden in monopolistische of oligopolistische bedrijfstakken dan in andere met meer concurrentie. Erkend kan worden dat een onderneming die in een monopoliepositie verkeert niet dezelfde motieven behoeft te hebben voor het tot stand brengen van „innovations” als een onderneming in een markt met volledig vrije mededinging. Bovendien kan haar bereidheid om nieuwe producten te introduceren enigszins bekoeld worden door het feit dat deze uiteindelijk zullen moeten concurreren met haar reeds bestaande producten. We brengen echter in herinnering dat een monopolie een kwestie van definiëring is: er zullen wel altijd substituten zijn, en het probleem hierbij is dan ook in welke mate ze dat zijn. Zo betekende bijv. de verdere ontwikkeling van plastic en aluminium gedurende de naoorlogse periode een toegenomen concurrentie voor o.m. de ijzer- en staalproducerende onder-

nemingen.

Aan de andere kant verkeert een monopolist, voor wat betreft het risico-element, in een relatief betere positie dan een ondernemer in een markt met volledig vrije mededinging of in een oligopolistische situatie. Er van uitgaande dat het een grote onderneming zal zijn, zowel in absolute als in relatieve zin, geniet zij alle voordelen van research en ontwikkeling die samenhangen met de grootte, omdat zij op grond daarvan verondersteld mag worden beter te zijn toegerust voor wat betreft de toepassing en de verwerking van de door haar door middel van r. en o. verkregen resultaten. Toch is het waarschijnlijk te achten dat vele nieuwe ideeën ontstaan zijn onder omstandigheden die afwijken van die van een monopolioide marktform. Alleen al het feit dat er maar een paar ondernemingen in een bepaalde bedrijfstak zijn, kan een nadeel vormen, in die zin dat sommige terreinen van mogelijke r. en o. verwaarloosd kunnen worden. Daarentegen is het minder waarschijnlijk te achten, dat in geval van het aanwezig zijn van een groot aantal concurrerende ondernemingen die belang stellen in het tot stand brengen van „innovations”, aan de meest geschikte research- en ontwikkelingsprojecten zal worden voorbijgegaan.

Een ander aspect dat betrekking heeft op alle markt vormen is, dat er zelfs ten aanzien van de investeringen in r. en o. vele alternatieve bestedingsmogelijkheden en vele alternatieve onderzoekgebieden zijn, waarover bij het doen van een keuze geen enkele zekerheid bestaat welke van de mogelijkheden nu de hoogste „return” zal opleveren. Aangezien het vooralsnog voor onmogelijk kan worden gehouden dat één onderneming met haar r. en o. tegelijkertijd alle alternatieven genoegzaam bestrijkt, en op grond daarvan aan de hand van door haar relevant geachte factoren een keuze heeft moeten doen, achten wij de marktform minder essentieel voor wat achteraf mede door toevalsfactoren een juiste keuze blijkt te zijn geweest.

De enige conclusie die in dit stadium gerechtvaardigd lijkt, is dat de attitude van de ondernemingsleiding belang-

rijker kan zijn dan de marktform waarmee de onderneming wordt geconfronteerd. Onvoldoende kennis van de mogelijkheden van research, onvoldoende wetenschappelijke kennis, het niet voldoende onderkennen van de potentiële toepassingsmogelijkheden van de met behulp van r. en o. verkregen resultaten, vormen even zo vele factoren die kunnen leiden tot een dienovereenkomstige onderinvestering in „innovations”, dit ongeacht de marktform.

Een ander aspect dat nog vermeld kan worden met betrekking tot de werkingssfeer van een monopolioïde marktform, en dat verbonden is met het element van risico bij investeringen in r. en o., is dat een belangrijk deel van de „returns” op dergelijke investeringen „social” kunnen zijn en niet door de afzonderlijke onderneming voor haar alleen opgeëist kan worden. Zij kunnen namelijk verspreid worden over alle ondernemingen in de betrokken bedrijfstak, of zelfs over de gehele economie. Wettelijke monopolierechten, verkregen door patenten e.d., kunnen de onderneming enige bescherming bieden, maar niet alle onzekerheid wegnemen. Een vanuit maatschappelijk oogpunt na te streven doel, namelijk: een snelle verspreiding van nieuwe kennis over alle potentiële gebruikers in het belang van de economische groei, is in zekere mate in strijd met de belangen van de afzonderlijke onderneming. Een hierop af te stemmen vermindering van de patentbescherming zou nog verder de „returns” voor de uitvinder kunnen verminderen en zodoende de tendens naar onderinvestering in r. en o. kunnen versterken. Het is mogelijk uit dit dilemma te komen door expliciet te erkennen, dat bepaalde facetten van de industriële research en ontwikkeling uitgaan boven de belangen van de afzonderlijke onderneming, en genoemde r. en o. dienovereenkomstig te gaan ondersteunen. De grootste moeilijkheid hierbij zal ons inziens gelegen zijn bij het bepalen van de normen of maatstaven voor de toekenning van dergelijke overheidshulp.

TABEL 4.

Uitvoering industriële r. en o. en de financiering daarvan, in % van de bruto nationale uitgaven aan r. en o.

	Totaal	Financiering door:		
		Bedrijfsleven	Overheid	Rest
Verenigde Staten ...	66,3	32,0	34,3	—
Frankrijk	50,9	32,9	16,3	1,7
West-Duitsland	65,9	56,5	9,2	0,2
Italië	62,6	61,5	0,6	0,5
België	68,9	64,4	2,9	1,6
Nederland	55,5	51,4	0,6	3,5
Japan	64,6	64,3	0,3	—
Groot-Brittannië	67,3	40,3	25,1	1,9
Oostenrijk	63,5	53,8	8,5	1,2
Canada	41,3	33,5	6,2	1,6
Noorwegen	51,7	37,0	12,2	2,5
Zweden	66,5	48,4	17,8	0,3
Ierland	29,1	26,1	2,8	0,2
Spanje	25,2	25,2	—	—
Portugal	22,1	17,7	0,6	3,8
Griekenland	15,8	15,8	—	—

Bron: The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries, tabel V.

Tabel 4 ten slotte geeft een overzicht van de financieringsbronnen van de door het bedrijfsleven verrichte r. en o. We zien dan dat in de Verenigde Staten meer dan de helft van de in het bedrijfsleven verrichte r. en o. gefinancierd wordt door de overheid; voor Frankrijk en Groot-Brittannië is dit ongeveer een derde. Nederland neemt daarbij een aanmerkelijk lagere plaats in. Overigens laat het zich aanzien dat hierin verandering gaat komen. In een volgend artikel zullen wij nader terugkomen op de rol van de overheid in deze.

J. van der Burg

BOEKENNIEUWS

J. Hendriks: Orde op ruimte — een stem uit D'66. Met een voorwoord van Mr. H. A. F. M. O. van Mierlo. Uitgeverij A. Roelofs van Goor, Amersfoort 1968, 123 blz., f. 7,90.

FLAPPEREN IN DE RUIMTE

Welk motief J. Hendriks (voorzitter van de Landelijke werkgroep Ruimtelijke Ordening D'66) voor het schrijven van dit boekje nu eigenlijk gehad heeft, wordt uit de inhoud niet duidelijk. Enerzijds blijkt het — in het bijzonder uit hoofdstuk 1 — een politiek geschrift te zijn met de daaraan verbonden eenzijdige belichting van de standpunten der zgn. oude politieke partijen en de felle overbelichting van het D'66-standpunt; standpunten die slechts op enige afstand iets met ruimtelijke ordening van doen hebben. Anderzijds wordt in het overgrote deel van het boek aandacht geschonken

aan de diverse facetten van de ruimtelijke ordening. Dit gebeurt aan de hand van ideeën, meningen, nota's, rapporten en geschriften, die vooral de laatste jaren over dit onderwerp zijn verschenen. Oneerbiedig gezegd: dit deel vormt een soort veredelde ideeënbuss voor de ruimtelijke ordenaars.

Het begin is overigens veel belovend. Met behulp van een praktijkvoorbeeld toont Hendriks op klemmende wijze aan wat er schort aan de ruimtelijke ordening in Nederland. Met nadruk stelt hij dat dit de autonome ontwikkeling en uitvoering van plannen is, waarbij de burger machteloos moet toezien. Het voorbeeld dat Hendriks gebruikt is de uitbouw van Schiphol tot

een luchthaven voor het jet-tijdperk. Door het gebrek aan openheid van de autoriteiten over de plannen tot vergroting van Schiphol (allerlei rapporten werden achtergehouden, zoals het rapport *Kosten over de geluidshinder van vliegtuigen*) gingen de gemeentebesturen rond Schiphol rustig door met hun omvangrijke woningbouwprogramma in de zgn. geluidstroggen. De thans alom in dit gebied bestaande geluidshinder, is een direct gevolg van de hier gevolgde politiek.

Terzijde moet opgemerkt worden, dat het bepaald niet ondenkbaar is dat, „l'histoire se repète”. Opnieuw worden enige honderdduizenden bedreigd, nú door Rotterdamse plannen om het vliegveld Zestienhoven te moderniseren en uit te breiden met een tweede startbaan, geschikt voor alle straalvliegtuigen. Opnieuw wordt er in Rotterdam geheimzinnig gedaan met bestaande rapporten over deze

uitbreiding. En opnieuw gaan de diverse gemeentebesturen gewoon door met het realiseren van uitbreidingsplannen in de geluidstroggen van de geprojecteerde baan.

In dit licht bezien, spreekt het vanzelf dat zowel in het voorwoord van de heer Van Mierlo (D'66-fractie-voorzitter in de Tweede Kamer) als in de inleiding van de schrijver, de noodzaak van een voortdurende actieve en openhartige voorlichting op het gebied van de ruimtelijke ordening wordt benadrukt. Hetgeen bepaald niet overbodig is.

Bijzonder belangwekkend is het pleidooi van Hendriks ten gunste van de integrale planning. Kort samengevat, ziet hij deze vorm van planning als een *proces*, waarbij „de verschillende facetten, onderdelen, doeleinden en instrumenten van een gewenste ontwikkeling voorzover mogelijk op elkaar afgestemd en gebundeld worden...”. Wellicht door de journalistieke opzet van dit boek — met korte hoofdstukken en korte paragrafen — komt de auteur in het hoofdstuk over de geïntegreerde planning niet tot een afgerond geheel. Later blijkt pas dat Hendriks wel oog heeft voor het feit dat geïntegreerde planning geen éénduidige oplossing behoeft te geven, maar afhankelijk van de uitgangspunten en de tijdens het planningsproces gedane keuze meerdere oplossingen kan aandragen. Terecht betoogt hij dat de volksvertegenwoordi-

ging — op welk niveau dan ook — zich dient uit te spreken over en een keuze moet doen uit de alternatieve mogelijkheden.

Het voorstel van Hendriks om te komen tot een Ministerie van Ruimtelijke Ordening is het overwegen waard. Maar of aan het hoofd van dit zware Ministerie de Minister-president moet staan — zoals hij suggereert — is twijfelachtig. Ten eerste omvat de coördinerende taak van de Minister-president meer dan de ruimtelijke ordening en ten tweede wil juist D'66 de functie van de Minister-president aanzienlijk verzwaren (Politiek Programma D'66). Het lijkt o.i. wat overtrokken, indien de Minister-president ook nog een apart en zwaar Ministerie moet leiden.

Een groot aantal aspecten komt in dit boekje volgens een vast patroon ter sprake. Steeds begint de schrijver met een op zichzelf gezien interessante mening of opmerking uit één of meerdere rapporten. Zonder veel commentaar informeert hij met gegevens uit diverse rapporten de lezer over een bepaald aspect. Deze wijze van behandelen leidt er toe dat geen enkel aspect diepgaand geanalyseerd wordt. Erger is dat deze behandeling inconsistentie in de hand werkt. Zo kan men op de ene pagina lezen dat ruimtelijke ordening gericht dient te zijn „op het veilig stellen van het leefmilieu in een land, dat zijn beleid richt op een zo

groot mogelijke economische groei”, terwijl elders te lezen is dat het natuurlijk milieu onttrokken moet worden aan de „afweging van belangen” en derhalve buiten de ruimtelijke ordening moet vallen. Bovendien is het zeer twijfelachtig of een zo groot mogelijke economische groei wel te verenigen is met het veilig stellen van het leefmilieu. Een betere beschouwingwijze is dan ook hoeveel groei opgeofferd moet worden om het leefmilieu in heel zijn complexe samenstelling veilig te stellen.

De schrijver van het boekje *Orde op ruimte* fladdert als een vlinder boven de bedreigde tuin van de ruimtelijke ordening. Ondanks een groot aantal behartigenswaardige opmerkingen over de gang van zaken in Nederland en ondanks gezonde ideeën en uitgangspunten, in het bijzonder ten aanzien van de geïntegreerde planning en de bestuurlijke consequenties daarvan, is Hendriks er niet in geslaagd orde op zaken te stellen.

De journalistieke opzet van het boekje garandeert een goede en vlotte leesbaarheid. Terwijl de tekeningen van Ted Schaap niet alleen de noodzakelijke lichte toets aanbrengen, maar ook zeer radicale oplossingen tonen voor de diverse problemen die in dit goed verzorgde boek worden besproken.

Drs. A. A. Ruitenberg

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

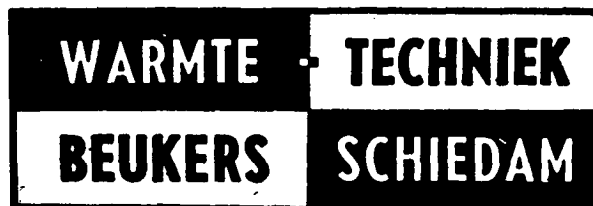
De spanning op de geldmarkt is in de op 19 mei geëindigde weekstaatperiode blijven aanhouden. Het saldo der banken bij de Nederlandsche Bank liep weer enigszins op tot f. 11,5 mln., het bedrag dat de banken bij de centrale bank aan rekeningcourantvoorschotten hadden opgenomen, daalde met f. 351 mln. tot f. 267 mln. Invloed op de daggeldrente heeft de verhoogde spanning niet gehad, omdat deze rentevoet institutioneel zijn maximumhoogte reeds lang heeft bereikt. De oorzaak van de toeneming van de krapte ligt gedeeltelijk bij de Schatkist. Het Staatstegoed bij de circulatiebank daalde met f. 254 mln. tot f. 49 mln. Daarnaast onderging de markt de invloed van de daling van de valutavoorraad van de Nederlandsche Bank, welke daling weer in verband kan worden gebracht met de mogelijkheid van de revaluatie van de Duitse mark. Zoals bekend hebben de Duitse autoriteiten geen pariteitswijziging willen doorvoeren.

In de vorige week heeft de markt enige ontspanning laten zien. Mogelijk is kapitaal uit West-Duitsland teruggekeerd en verder heeft de maandelijkse uitkering van het Rijk aan de gemeenten een belangrijk bedrag naar de markt toegevoerd.

KAPITAALMARKT

De emissie van de Nederlandse Gasunie van f. 100 mln. 7½% obligaties is geslaagd. Enige reductie moest bij de toewijzing worden toegepast.

Het wordt langzamerhand duidelijk, dat het aandelen-spaar- en verzekeringsplanidee in ons land van grote betekenis gaat worden. Wij kennen reeds het Aandelen-Zekerheidsplan, het Rolinco-plusplan, het Select Plan, de Beleggingspolis van de 7 en als nieuwste loot het Effecten Plan. Levensverzekeringsmaatschappijen en banken, w.o.

(I.M.)

de grote werken hierin samen. Het lijkt niet onmogelijk, dat hierdoor een grotere kapitaalstroom naar de aandelenmarkt zal worden geleid, hetgeen zowel voor emissies als voor de beurs van betekenis kan zijn.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	16 mei 1969	23 mei 1969
Algemeen	121	129 — 120	129	130
Internationale concerns	127	137 — 125	137	137
Industrie	119	129 — 118	126	126
Scheepvaart	89	94 — 90	89	90
Banken en verzekering	98	121 — 97	121	125
Handel enz.	122	133 — 121	126	129

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹	30 dec. 1968	16 mei 1969	23 mei 1969
Kon. Petroleum	f. 182,90	f. 194,45	f. 190,80
Philips	f. 163,35	f. 72,00	f. 72,60
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 121,45	f. 117,30
Zout-Organon	f. 199,80	f. 171,15	f. 175,40
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 114,70	f. 114,50
A.K.U.	f. 123,20	f. 129,40	f. 130,10
AMRO-Bank	f. 64,30	f. 59,10	f. 58,30
Nat. Nederlanden	800	1060	1144
K.L.M.	f. 212,—	f. 230,25	f. 230,10
Robeco	f. 255,50	f. 256,90	f. 259,00
New York			
Dow Jones Industrials	945	967	947
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ² ..	6,63	7,26	7,26
Aandelen: internationales ²	3,4		
lokales ²	3,9		
Disconto driemaands schatkist- papier	5	5½	5½

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

Wij zoeken een

ervaren beleggingsdeskundige

voor de functie van

account-manager

op de afdeling Belegging en Vermogensbeheer van het Hoofdkantoor te Amsterdam.

Gezocht wordt een representatieve persoonlijkheid met ruime algemene ontwikkeling, wiens vakkennis zich ook uitstrekt tot de fiscale en vermogensrechtelijke aspecten van het beleggings-terrein.

Hij moet volledig in staat zijn in een team van account-managers zelfstandig een actief beheer te voeren over een aantal hem toevertrouwde grote vermogens en het contact te onderhouden met belangrijke relaties van de bank over hun financiële belangen.

Op de afdeling Belegging en Vermogensbeheer is tevens plaats voor een

assistent account-manager

ter opleiding voor bovengenoemde functie.

Sollicitanten kunnen zich schriftelijk wenden tot mr. A.H.J. Nord, afdeling Personeelzaken, Vijzelstraat 20 te Amsterdam.

Algemene Bank Nederland